

"BEST PRACTICE" inom daglig verksamhet – en litteraturstudie

Daglig verksamhet för vuxna i arbetsför ålder med intellektuell funktionsnedsättning

EVA FLYGARE WALLÉN

**MÄLARDALENS HÖGSKOLA
ESKILSTUNA VÄSTERÅS**

”Best practice” inom daglig verksamhet – en litteraturstudie

Daglig verksamhet för vuxna i arbetsför ålder med intellektuell
funktionsnedsättning

Eva Flygare Wallén

Akademien för hälsa, vård och välfärd,
Mälardalens kompetenscentrum för hälsa och
välfärd (MKHV)
FoU-projekt KÖP

Författare: Eva Flygare Wallén
Uppdragsgivare: Christine Gustafsson, MKHV
FoU-projekt KÖP
Datum: 2016 – 06 - 25
E-post: eva.flygare.wallén@mdh.se

Om Mälardalens kompetenscentrum för hälsa och välfärd (MKHV)

Mälardalens kompetenscentrum för hälsa och välfärd (MKHV) startade våren 2013 och är en del av Samhällskontraktet. Mälardalens högskola, Eskilstuna kommun, Västerås stad, Landstinget Sörmland och Landstinget Västmanland samverkar för att stärka regionen. MKHV ska främja kvalitets- och kompetensutveckling inom verksamheterna: individ- och familjeomsorg, omsorg om personer med funktionsnedsättning samt äldreomsorg.

Mer information finns på www.mdh.se/mkhv.

SAMMANFATTNING

Socialstyrelsens rapport 2008, baserad på en nationell kartläggning av daglig verksamhet i Sverige, kom fram till att kommunerna har svårt att tillfredsställa alla brukares behov, att innehåll och form av daglig verksamhet behöver utvecklas, att övergången till lönearbete är nästintill obefintlig och att daglig verksamhet bidrar till inlåsning. Utifrån det resultatet beslutade MKHV inom projektet KÖP¹ att undersöka vad som enligt forskningen är ”best practice” av daglig verksamhet/sysselsättning ur tre perspektiv: brukare, personal och organisation. Syftet med den här rapporten har varit att identifiera och prioritera kunskapsbehov hos praktikerna som underlag för att utveckla en evidensbaserad verksamhet. Ett delsyfte var att undersöka om modellen IPS (Individual Placement Support) är utvärderad för brukare med insatsen daglig verksamhet utifrån LSS.

Metod: Arbetet har begränsats till målgruppen brukare med en intellektuell funktionsnedsättning och analysen är baserad på studier publicerade i vetenskapliga tidskrifter samt svenska rapporter från FoU-enheter och universitet/högskolor.

Resultat: Tre modeller för daglig verksamhet identifierades av vilka Supported Employment var den enda som representerar en stor mängd studier och som är utvärderad mot andra modeller. De andra var en 8-stegsmodell publicerad i USA och utformad utifrån studier och erfarenhet men inte utvärderad, en tredje var en svensk modell, MICA Människan i Centrum Arbete, en 3-stegsmodell framtagen i Östersund och utvärderad av Malmö högskola.

Utöver dessa tre modeller framkom ett antal metoder i förhållningssätt och för ökad brukarmedverkan att använda inom daglig verksamhet som presenteras, men som inte utgör sig för att representera samtliga metoder förkommande inom daglig verksamhet. Dessa är Pedagogiskt förhållnings- och arbetssätt (PFA); Vi.Tillsammans. Min plan; Delaktighetsmodellen; Aktiv support.

Ingen studie som utvärderat modellen IPS för brukare inom LSS har hittats.

Diskussion: ”Best practice” för personer med intellektuell funktionsnedsättning som har motivation och vilja att arbeta och med viss social kompetens finns metoden supported employment väl beskriven och utvärderad med god effekt om arbetsgivaren är positiv. I Sverige används metoden, dock inte metodtroget, där framförallt samhällets regelverk till fortlöpande stöd efter att målet med en anställning nåtts förhindrar många brukare att lyckas övergå till och därefter behålla sin anställning. MICA i Östersund är den enda modellen som omfattar alla brukare inom daglig verksamhet och får betraktas som ”best practice” utifrån vad som idag finns publicerat. Även här är det få personer som övergår till anställning på öppna marknaden. MICA ger brukaren en tydlig karriärstege.

”Best practice” för personal har endast identifierats för de som arbetar med brukare som kan nå en samhällsplacering. Det är framförallt att anta rollen som arbetskonsulent, med

¹ KÖP – Kunskapsöversikt för praktiker

kunskap om funktionsnedsättningen, organisationen och arbetsmarknaden, vilket framkommer i samtliga tre modeller.

”Best practice” på organisationsnivå förutsätter ett förändrat regelverk. Faktorer som framkommer som orsak till att få brukare övergår till lönebidragsanställning uppges inte bero på att brukaren inte uppnått att bli självständig utan på avsaknad av möjlighet till fortlöpande stöd från LSS. Dessutom framkommer att arbetsgivaren inte är beredd att överta allt ansvar för den anställde. Men också att de arbetsuppgifter som utförs många gånger är det som arbetsgivaren ser som ”guldkant” i sin verksamhet och i förlängningen inte är beredd att betala och ta ekonomiskt ansvar för.

Modeller för förhållningssätt och ökad brukarsamverkan finns utvecklade och beskrivna i Sverige och internationellt, för brukare på alla nivåer. Dock inte alltid utvärderade. I svensk litteratur framkommer att modeller/metoder/organisation av daglig verksamhet ändras av oklara skäl och inte för att syftet inte uppnås eller för att brukaren inte upplever det meningsfullt.

Slutsats: Modeller för organisation och utförande av daglig verksamhet är mycket sparsamt publicerade. Flera studier ger stöd för att vid en intellektuell funktionsnedsättning behövs ett livslångt stöd i någon grad. Det är en funktionsnedsättning som lätt ger sig till känna så fort oförutsedda händelser inträffar, på och utanför arbetsplatsen eller den dagliga verksamheten – den kvarstår livet ut. Litteraturen beskriver ett omöjligt scenario där den dagliga verksamheten omfattar en stor variation av brukare med olika behov. Där de få metoder som finns utvärderade antingen inte används metodtroget (supported employment) eftersom samhällets övriga regelverk omöjliggör det. Eller som metoden MICA, den enda metod som omfattar alla brukare inom daglig verksamhet. På grund av samma regelverk i samhället kan inte heller de redovisa mer än enstaka personer som övergår till en lönebidragsanställning trots lyckat resultat att nå steg tre i modellen – att självständigt klara av att arbeta på en arbetsplats. För gruppen brukare som står längre från arbetsmarknaden och de med komplexa behov är bristen stor på publicerade modeller för hur daglig verksamhet bäst kan bedrivas och vara meningsfull för individen. Samtidigt finns ett flertal modeller beskrivna och utvärderade om förhållningssätt och ökad brukarsamverkan. Även för daglig verksamhet för brukare med konstnärliga ambitioner saknas vetenskaplig utvärderingar.

Man kan konstatera att det finns ett behov av utvärdering av vilken form av daglig verksamhet som är bäst för respektive brukare. Även vilka krav på utbildning som behövs för respektive verksamhet. På organisationsnivå behöver målen med verksamheten göras relevanta till den brukare som avses. Till detta kommer att samhällets regelverk måste vara relevant för den organisation som utvärderas.

INNEHÅLL

1	INLEDNING	1
1.1	Bakgrund	2
1.1.1	Arbete	4
1.1.2	Daglig verksamhet enligt LSS	5
1.1.2.1	<i>Daglig verksamhet historiskt</i>	6
1.1.3	IPS - Individual Placement Support	6
1.2	Syfte	7
1.3	Avgränsning	7
2	METOD	8
3	RESULTAT	8
3.1	Supported Employment	9
3.1.1	Hinder för Supported Employment	11
3.1.2	Personalens roll	13
3.1.3	Supported Employment i Sverige	14
3.2	8-stegsmodell	15
3.3	Dagliga verksamheten MICA – trestegsmodell	15
3.3.1	Sammanfattning av de tre beskrivna modellerna	17
3.4	Förhållningssätt på daglig verksamhet	17
3.4.1	Pedagogiskt förhållningssätt (PFA)	17
3.4.2	Vi.Tillsammans Min plan	18
3.4.3	Delaktighetsmodellen	18
3.4.4	Aktiv support	19
4	DISKUSSION	19
4.1	Daglig verksamhet för brukare med ett omfattande behov av stöd och omsorg och som står längst från arbetsmarknaden	20
4.1.1	Brukare	20
4.1.2	Personal	21
4.1.3	Organisation	22
4.2	Daglig verksamhet för brukare som kan bidra i kommunen med arbetsuppgifter, på sina villkor, med rätt stöd	22
4.2.1	Brukare	23
4.2.2	Personal	23

4.2.3	Organisation	24
4.3	Daglig verksamhet för brukare som står närmare arbetsmarknaden	24
4.3.1	Brukare	25
4.3.2	Personal.....	26
4.3.3	Organisation	26
5	SLUTSATSER.....	27
5.1	Förslag till fortsatt arbete	28

BILAGOR

BILAGA 1 [SAMMANSTÄLLNING ÖVER SÖKRESULTAT DAGLIG VERKSAMHET]

FÖRKORTNINGAR OCH BEGREPP

[FUB]	[Föreningen för Utvecklingsstörda Barn, ungdomar och vuxna]
[IPS]	[Individual Placement Support]
[LSS]	[Lagen om Stöd och Service för vissa funktionshindrade]
[MICA]	[Människan i Centrum Arbete]
[PFA]	[Pedagogiskt Förhållnings- och Arbetssätt]
[SFSE]	[Svenska Föreningen för Supported Employment]
[SHIEC]	[Sustainable Hub of Innovative Employment for people with Complex needs]
[SIUS]	[Särskilt Introduktions- och Uppföljningsstöd]
[SoL]	[SocialtjänstLagen]

1 INLEDNING

På uppdrag av MKHV inom Samhällskontraktet vid Mälardalens högskola har en kunskapsöversikt över publicerad litteratur om arbetssätt/metoder/modeller gällande daglig verksamhet gjorts. Litteratursökningen har genomförts med fokus på tre målgrupper med frågeställningar om ”best practice” på daglig verksamhet, för brukarna, personalen och för organisationen.

Syftet med projektet har varit att med en kunskapsöversikt identifiera och prioritera kunskapsbehov att använda i nästa steg, för praktikerna, som underlag för att utveckla en evidensbaserad verksamhet.

Ett antal faktorer gör en litteratursökning komplicerad på det här området; terminologin för daglig verksamhet, den heterogena gruppen personer med intellektuell funktionsnedsättning, samhällsstrukturen med stor skillnad mellan länder vad gäller funktionshinderspolitik, handikapplagstiftning och sociala försäkringssystem vilket är uppmärksammat i tidigare studier på det här området (1). Vid internationella jämförelser avseende personer med intellektuell funktionsnedsättningar framhålls samma problem (2).

Med hänsyn taget till detta presenteras här en rapport över den internationella forskning som idag är publicerad över hur daglig verksamhet kan bedrivas. Ett urval har gjorts utifrån vad som har bedömts vara relevant för ett land som Sverige som stängt samtliga institutioner, som inte längre har personer med intellektuell funktionsnedsättning boende i avgränsade samhällen där boende, skola, arbete och fritid bedrivs inom en begränsad yta. Urvalet har också gjorts utifrån ett land som har ett socialförsäkringsskydd innebärande en lagstadgad inkomst i form av aktivitetsersättning/sjukersättning för de som har en intellektuell funktionsnedsättning och som inte kan bidra på arbetsmarknaden i en utsträckning som innebär en anställning med avtalsenlig lön.

Daglig verksamhet är en rättighet även för personer med högfungerande autism och Aspergers syndrom men eftersom dessa grupper inte har en samtidig intellektuell funktionsnedsättning har dessa grupper inte varit i fokus i den här rapporten.

Det övergripande målet för daglig verksamhet i Sverige är att den enskilde på sikt ska kunna få ett lönearbete och det är också en av de fem variabler som Socialstyrelsen mäter kvaliteten av den dagliga verksamheten i, dvs. antal under året som övergått i lönearbete (3, 4).

I Sverige finns ett uttalat ansvar för olika berörda myndigheterna att samverka och ta ett gemensamt ansvar med syfte att underlätta för personen med funktionsnedsättning att närma sig arbetsmarknaden (kommunen, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan) (5).

Socialstyrelsens ambitioner inom funktionshinderområdet likväl som socialtjänstens arbete ska genomsyras av evidensbaserade metoder. Det innebär att det arbete som görs ska vara

utifrån bästa möjliga kunskap som för tillfället finns, bland annat innebärande pålitliga källor och reliabla och valida metoder samt redogjord för utifrån beskriven teori. Detta eftersom det som refereras till sedan ska kunna fungera som garanti för att den inriktning som verksamheten har innebär ett visst utfall/resultat (6).

Den här rapporten syftar till att ge en bild över publicerade metoder och modeller för daglig verksamhet på organisationsnivå och en viss inblick i modeller utvärderade att använda i arbetet med brukaren i form av förhållningssätt och för ökad brukarmedverkan.

1.1 Bakgrund

Socialstyrelsen genomförde under 2006-2007 en kartläggning i form av en lägesbeskrivning över innehåll och form av daglig verksamhet (7). I Sverige är daglig verksamhet en insats enligt Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) och är den av lagens tio insatser som flest personer beviljas. LSS trädde i kraft 1994 (8). Resultaten i Socialstyrelsens rapport relaterades till det mål som är formulerade i lagen och dess förarbeten *”Den dagliga verksamheten bör till sitt innehåll kunna rymma såväl aktiviteter med habiliterande inriktning som mer produktionsinriktade uppgifter. Den bör ha som syfte att bidra till den personliga utvecklingen och att främja delaktigheten i samhället. Ett övergripande mål bör vara att på kortare eller längre sikt utveckla den enskildes möjlighet till arbete (Proposition 1992/93:159 s 90)”* (9). Undersökningen omfattade enkätstudier med dels ansvariga för daglig verksamhet i kommunen (89 % besvarade enkäten) och dels verksamheter (både kommunala och enskilda verksamheter) i 80 slumpmässigt utvalda kommuner (1 016 enheter) med ett bortfall på mellan 22-28 %. Dessutom genomfördes tre hearingar där brukarrepresentanten Grunden och FUB Klippan ingick (7). Ett stort utbud av aktiviteter identifierades tillsammans med problemet för kommunerna att hitta lämpliga verksamheter för den enskilde. Socialstyrelsen skriver att den traditionella formen av daglig verksamhet organiserad i gruppverksamhet i särskilda lokaler har blivit flexiblere och idag är utflyttade grupper på företag vanligt med omkring 15 % inom daglig verksamhet som har en individuell placering på ett företag. Det skiljer dock mellan kommuner. I resultatet konstateras att målet med verksamheten, dvs. en övergång till lönearbete, nästan aldrig uppnås. Ett skäl till det som uppges är risken för en inlåsnings effekt då övriga aktörer på det arbetsmarknadspolitiska fältet inte betraktar den här målgruppen som sitt ansvar utan utgår från att den blivit tillgodosedd utifrån LSS-lagstiftningen. Rapporten uppmärksammar att en bättre samverkan mellan daglig verksamhet och arbetsmarknadspolitiska aktörer måste utvecklas. Den tar även upp att det traditionellt finns en god kunskap i att ta hand om personer med ett stort omvårdnadsbehov men man konstaterar att även denna del av verksamheten behöver utvecklas ytterligare.

Antal personer som beviljas daglig verksamhet fortsätter att öka och var den 1 oktober 2015 fortfarande den vanligaste beviljade insatsen enligt LSS och bestod då av 30 % av samtliga beviljade insatser (10). LSS-insatsen daglig verksamhet beviljades till 15 004 kvinnor och 20 336 män, sammanlagt 35 340 individer.

Utifrån ovanstående rapport och resultat fick socialstyrelsen 2009 i uppdrag av regeringen att ge vägledning i hur dagliga verksamheter för personer som står närmast arbetsmarknaden kan utformas (5). Den gjordes i samråd med Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen. En översikt över verksamheter i Sverige togs fram för att ge exempel på dagliga verksamheter som arbetar för ökat deltagande på arbetsmarknaden. I rapporten konstateras de olika förutsättningar som föreligger i landet bland annat mellan glesbygd och tätbebyggda regioner. Rapporten redogör för de olika myndigheternas ansvarsområden. Ett tiotal olika verksamheter över hela Sverige beskrivs utifrån målsättning med verksamheten, hur arbetet bedrivs och med frågor i slutet för läsaren/andra verksamheter att reflektera över. Av dessa verksamheter är det dock oklart om de är vetenskapligt utvärderade bortsett från att den verksamhet, som stiftelsen Activa i Örebro erbjuder, utgår från en modifierad form av metoden Supported Employment (11).

Några år senare, 2011, genomförde Socialstyrelsen en forskningsöversikt med syfte att sammanställa kunskapsläget i Sverige och Norge och ta fram kvalitetsindikatorer inom stödet till personer med funktionsnedsättning och där boende och sysselsättning valdes ut eftersom bägge dessa är centrala i FN:s konvention om mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning (12). Översikten omfattar forskning och annan empirisk kartläggning under tiden 2000-2010 med kunskapsaspekter kring insatsen daglig verksamhet hos brukare, anhöriga och ur ett verksamhetsperspektiv. Avgränsningen i länder är gjord utifrån att Norge och Sverige har ett liknande stödsystem för människor med intellektuell funktionsnedsättning och i tid för att forskningsstudier från 90-talet främst fokuserar på att jämföra före och efter stängningen av institutioner.

Sammanfattningsvis konstateras att många personer med intellektuell funktionsnedsättning har svårt att komma in på arbetsmarknaden trots att det yttersta syftet med daglig verksamhet är arbete på öppna marknaden. Det rapporteras ske en inlåsningseffekt i daglig verksamhet på grund av att Arbetsförmedlingen inte prioriterar människor som är garanterad annan sysselsättning och bidrag. Den börjar om skolgången skett inom särskolan. I rapporten skriver man att daglig verksamhet är uttryck för olika föreställningar om arbete som kan knytas till såväl livsstil som social klass. Dessutom framkommer att det finns en grupp unga som väljer att ställa sig utanför välfärdsstatens insatser då de inte vill bli klassificerade med en intellektuell funktionsnedsättning. Män och kvinnor inom daglig verksamhet förefaller välja traditionella könstypiska sysselsättningar och ett skäl till det kan vara att inte vilja avvika ytterligare. Daglig verksamhet uppfattas av somliga som stigmatiserande och frånvaron av lön uppfattas som en markering av att inte på riktigt vara en arbetstagare och i något fall framkommer att arbetsuppgifterna upplevs som meningslösa. Utifrån enkätstudier uppskattar personal på dagliga verksamheter att 10 % av brukarna skulle kunna klara ett arbete på öppna marknaden. Positiva fynd var att kommunerna ökar den utflyttade dagliga verksamheten både på gruppnivå och med individuella placeringar på arbetsmarknaden. Rapporten sammanfattar att daglig verksamhet har stor betydelse för att skapa arbete som ger struktur för dagen, identitetsskapande, social gemenskap, kreativt skapande med mera.

En nyligen publicerad rapport på uppdrag av Socialstyrelsen omfattar en kunskaps-sammanställning över insatser och aktiviteter som genomförs för att skapa

möjlighet till arbete för personer som omfattas, eller kommer att omfattas av sysselsättningsinsatser från socialtjänsten (13). Slutsatsen är att det arbetsfrämjande stödet är komplext och att det behöver genomföras på flera nivåer samtidigt om det ska leda till inträde på arbetsmarknaden.

Uppföljning av daglig verksamhet görs årligen av Socialstyrelsen på kommun- och stadsdelsnivå och resultaten presenteras i öppna jämförelser (4). Exempel på områden som följs upp är om brukarundersökning är genomförd, hur många som gått från daglig verksamhet till anställning och andel beslut på daglig verksamhet som har följts upp. Senaste Öppna Jämförelser (2015) rapporterar att andelen uppföljda beslut på daglig verksamhet var som föregående år 37 %, att fler kommuner samverkar med Arbetsförmedlingen och försäkringskassan, 43 % använder sig av enskildas uppfattning för att utveckla LSS-insatsen och att habiliteringsersättning utgår till brukare i daglig verksamhet i 87 % av kommunerna.

Socialstyrelsen har börjat utvärdera arbetssätt inom verksamheten eftersom ambitionen är att den ska bygga på evidensbaserade metoder men det har inledningsvis inte omfattat verksamheter för personer med intellektuella funktionsnedsättningar. Något ytterligare uppdrag från regeringen för översikt över daglig verksamhet för målgruppen brukare som står längre från arbetsmarknaden känner författaren till denna rapport inte till.

Daglig verksamhet kan drivas av kommunen eller i enskild regi (5). Det kan vara en ekonomisk förening, stiftelse, ideell organisation eller ett vinstdrivande företag. Det kan vara ett socialt arbetskooperativ (7). Den dagliga verksamheten kan vara inriktad på att leda till arbete eller att innebära en meningsfull sysselsättning.

1.1.1 Arbete

I dagens samhälle är arbete centralt. Att ha ett arbete ger struktur i vardagen, påverkar materiella tillgångar, bidrar till sociala kontakter och ger både identitet och status. I Sverige liksom andra delar av världen är många gånger den första frågan i en ny bekantskap – ”vad arbetar du med?” (14). Forskning visar att det är svårare att få ett arbete för personer med någon funktionsnedsättning, och ännu svårare för de som ska komma ut på arbetsmarknaden och som saknar tidigare erfarenhet jämfört med för de som får en funktionsnedsättning senare i livet och redan är etablerad på arbetsmarknaden. Som för befolkningen i övrigt ökar svårigheten för kvinnor, för personer med annan etnicitet och med högre ålder. Till det adderas de sämre förutsättningar som funktionsnedsättningen redan står för (15). För personer med någon funktionsnedsättning är sysselsättningsgraden lägre än hos befolkningen i övrigt och allra lägst hos personer med intellektuella funktionsnedsättningar och/eller psykisk sjukdom. Det finns mycket begränsat med forskning gjord på det här området (13, 16). Idag erhåller endast 15 % av kvinnorna och 25 % av männen som lämnar gymnasiesärskolan ett lönearbete (15). Då en elev på gymnasiesärskolan går sitt fjärde och sista år görs en bedömning på skolan tillsammans med eleven om förutsättningar för att klara ett arbete på öppna marknaden finns. I de fall det bedöms aktuellt skickas en remiss till Arbetsförmedlingen. Andra alternativ är fortsatt skolgång som folkhögskola alternativt ansökan om LSS-insatsen daglig verksamhet. Remiss till Arbetsförmedlingen kan alla i åldern 16-29 år få som har en diagnosticerad funktionsnedsättning. För de elever som inte

bedöms redo för en remiss till Arbetsförmedlingen och börjar på en daglig verksamhet är det kommunen som ska ansöka till Arbetsförmedlingen då brukaren är mogen för ett arbete. I Socialstyrelsens rapport 2008 var det någon enstaka procent av brukarna som gått från daglig verksamhet till anställning (7). Vid remiss till Arbetsförmedlingen är det stöd som erbjuds extra vägledning, hjälp med att hitta lämplig arbetsplats, få stöd av ett personligt biträde på arbetsplatsen och hjälp med att anpassa arbetsplatsen. Identifierade och lämpliga arbetsgivare kan få ekonomiskt stöd från Arbetsförmedlingen för att möjliggöra en längre period för inskolning och den anställde kan få extra stöd av till exempel ett personligt biträde.

På Arbetsförmedlingen bedöms om en anställning på Samhall kan vara möjlig (www.arbetsformedlingen.se). För att få en anställning på Samhall behöver personen, med det extra stöd som erbjuds, klara av att arbeta på en viss nivå och det beslutet tas på Arbetsförmedlingen. För en del elever från gymnasiesärskolan går deras väg från gymnasiesärskolan till Arbetsförmedlingen och enheten SIUS (särskilt introduktions- och uppföljningsstöd). Efter en tid sker en ansökan därifrån om daglig verksamhet enligt LSS om Arbetsförmedlingen inte lyckats bistå i hjälp och stöd och bedömer att individen inte har tillräcklig arbetskapacitet för en anställning inom Samhall eller med andra stödåtgärder. Syftet med daglig verksamhet beskrivs här vara det utökade stöd individen behöver innan eller om den ska kunna stå till arbetsmarknadens förfogande.

1.1.2 Daglig verksamhet enligt LSS

Insatsen daglig verksamhet regleras i LSS-lagen i 9 § 10 (7). Av 1 §² framkommer vilka som ingår i personkretsen och insatsen punkt 9, daglig verksamhet, gäller personkrets 1 och 2 under yrkesverksam ålder som saknar förvärvsarbete och inte utbildar sig. Personkrets 1, med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd och personkrets 2, med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder eller hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom. Det står inget i lagen som hindrar att personer som uppnått pensionsålder men önskar fortsätta i daglig verksamhet kan göra det.

Syftet med LSS-lagstiftningen är att personer med rätt till LSS ska kunna leva som andra och tillsammans med andra (7). Enligt propositionen beskrivs daglig verksamhet enligt nedan:

”Vid utformningen av dagcenterverksamheten, precis som vid beslut om övriga insatser enligt den nya lagen, måste bestämmelserna i 7 § om hänsyn till individuella behov m.m. beaktas. Utformningen av dagcenterverksamheten skall ske med beaktande av de berörda personernas funktionshinder. Verksamheten skall erbjuda den enskilde stimulans, utveckling, meningsfullhet och gemenskap efter hans önskemål (prop 1992/93:159 s 181 f)” (9).

² 1 § Denna lag innehåller bestämmelser om insatser för särskilt stöd och särskild service åt personer 1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd, 2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller 3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

Daglig verksamhet **ska** alltså enligt lagen omfatta stimulans, utveckling, meningsfullhet och gemenskap efter individens önskemål. Ett svagare syfte är att verksamheten **bör** innehålla både habiliterande och mer produktionsinriktade uppgifter. Daglig verksamhet är inte en anställningsform och syftet är inte att producera varor och tjänster. I förarbetena till LSS skrivs att målet för den dagliga verksamheten bör vara att utveckla människors möjlighet till förvärvsarbete, även om detta mål kan ligga långt fram i tiden för vissa och vara orealistiskt för andra (5).

1.1.2.1. Daglig verksamhet historiskt

Sysselsättning blev 1968 en rättighet i samband med Omsorgslagen. Socialstyrelsen beslutade om direktiven och verksamheten fick då namnet dagcenter. Före dess, sedan mitten av 1900 talet, var det enbart enstaka vuxna med en intellektuell funktionsnedsättning som hade den möjligheten. Det kallades då för sysselsättningshem och startades ofta på föräldrainitiativ (17). I allmänna råden från Socialstyrelsen till 1986 års omsorgslag förtydligades att daglig verksamhet ska innebära byte av både fysisk och social miljö och kan därav inte bedrivas i hemmet. Dessutom tillkom vuxenundervisning, sjukgymnastik och samtalsgrupper för att ge brukarna utvecklingsmöjligheter. I den nya omsorgslagen fick fler grupper rätt till daglig verksamhet (även personer med barndomspsykos och personer som drabbats av hjärnskada i vuxen ålder) med ett tydligare individuellt perspektiv och angivna rättigheter. Då LSS trädde i kraft 1994 förblev daglig verksamhet en rättighet för de som hade haft det utifrån omsorgslagen men ansvaret flyttades från landstinget till kommunen.

Traditionellt har daglig verksamhet varit organiserad i särskilda lokaler och i gruppform, traditionell gruppverksamhet (7). Utvecklingen har gått mot mer flexibla former. En form är grupper som bedriver avgränsade arbetsuppgifter ute på arbetsplatser med personal från den dagliga verksamheten. Andra former är mer eller mindre avgränsat från övriga arbetstagare s.k. utflyttad gruppverksamhet och individuella placeringar på arbetsplatser (15 %) s.k. individuell placering eller samhällsplats. Vid individuell placering uppges att det fungerar bäst då någon vid den dagliga verksamheten har regelbunden kontakt med brukaren och handledaren på arbetsplatsen.

1.1.3 IPS - Individual Placement Support

Individual Placement Support (IPS) är en metod som är utvecklad från metoden Supported Employment och i Sverige utvärderad på brukare inom psykiatri (18). Supported Employment är en metod utvecklad för personer med intellektuella funktionsnedsättningar i USA och utifrån "placera sen träna" i kontrast till "träna sen placera" som var syftet med skyddade verkstäder då de utvecklades (19). Den bygger på att personer med en avsevärd intellektuell funktionsnedsättning med rätt stöd kan arbeta på öppna arbetsmarknaden med avtalsenlig lön. Centralt i metoden är att den är individuell, att stödet ges av en utbildad arbetscoach och att stödet behövs både på och utanför arbetsplatsen och fortlöpande under hela anställningen. Vidareutvecklingen av Supported Employment till IPS omfattar hur arbetslaget ska vara utformat, hur den interna samverkan ska ske och hur samverkan med

andra viktiga i brukarens nätverk ska involveras såsom vårdgivare inom psykiatri. De sex delar som den består av är

1. Tillgång till IPS utgår från individens egen motivation i motsats till arbetsförmåga
2. Supported Employment ska ingå som en del i övrig habilitering och rehabilitering
3. Målet är arbetet på öppna marknaden
4. Ingen förträning ska behövas
5. Processen är helt individanpassad och utgår från personens intresse och förutsättningar
6. Stödet ska finnas kvar så länge det behövs.

Socialstyrelsen tog 2012 fram en rapport på IPS enligt Supported Employment med en manual för programtrohet och en programtrohetsskala för IPS (20).

Den här rapporten har valt att fokusera på brukare i daglig verksamhet som har en intellektuell funktionsnedsättning med målsättning att identifiera modeller för de som inte står närmast arbetsmarknaden. Detta eftersom tidigare arbeten på initiativ av regeringen så som "På Tröskeln" och den pågående utredningen av riksrevisionen om aktivitetsersättning och samtidig daglig verksamhet fokuserat på de som står närmast arbetsmarknaden (5, 21, 22).

Tössebro (2012) skriver: *"Det är ett orimligt mål för samhället och individen att alla med funktionsnedsättningar ska arbeta. Däremot skulle ett mål kunna vara att alla som själv värdesätter möjligheten att arbeta och vill arbeta ges möjlighet till det. Samtidigt får inte orimliga krav ställas på den enskilde som inte har förutsättningar."* (16)

1.2 Syfte

Att genomföra en litteraturstudie över "best practice" av daglig verksamhet för personer med intellektuell funktionsnedsättning ur perspektiven brukare, personal och organisation. Ett delsyfte är att undersöka om metoden IPS är utvärderad för brukare inom daglig verksamhet.

1.3 Avgränsning

Litteratursökningen har avgränsats till mellan 2000 -2016. LSS infördes 1994 med daglig verksamhet som en rättighet och med syfte att leda till arbete men på grund av att de flesta äldre studier har undersökt skillnad mellan mer institutionsliknande verksamheter och daglig verksamhet som den ser ut idag valdes 2000 som relevant startår (23). Studier och rapporter som enbart omfattat personer med rätt till daglig verksamhet men utan intellektuell funktionsnedsättning så som högfungerande autism och Aspergers syndrom har exkluderats. Specifika metoder så som TEACCH (en tydliggörande pedagogik) och AKK (Alternativ och Kompletterande kommunikation) har exkluderats (24, 25). Likaså metoder för beteendeskattning så som metoden SKILLSS (Strukturerad, Kvalitetssäkrad, Innovativ och Lärande metod för LSS-verksamhet) (26).

2 METOD

Sökning har gjorts i Discovery som omfattar 94 % av alla vetenskapligt publicerade artiklar och databaser så som CINAHL plus, Medline, PsycInfo and Eric. Termer som använts vid sökningen har varit ((cognitive OR developmental OR intellectual) N3 (impair* OR disabil*)) tillsammans med AND 1. work OR job OR employment OR occupation OR vocation* OR sheltered (antal träffar 1.303). 2. day OR day service OR daily (784). 3. community OR service OR program AND adult (696). 4. art OR arts OR artist OR artistics OR theatre OR theater OR drama (100). 5. Profound (5).

Ovanstående sökning resulterade i 2 888 artiklar av vilka 340 valdes ut och abstrakt lästes. I detta urval inkluderades 97 artiklar vilka lästes översiktligt och 18 visade sig omfatta daglig verksamhet eller liknande (se bilaga). Utöver detta har svenska databasen SwePub, Svenska FoU-enheter och högskolor/universitet sökts för rapporter på daglig verksamhet med sökorden intellektuell funktionsnedsättning, utvecklingsstörning, daglig verksamhet och dagcenter. Kontakter har tagits med vissa utförare av daglig verksamhet där websidan uttryckt någon modell/metod som ligger till grund för enhetens arbete.

Artiklar och rapporter över daglig verksamhet för personer med högfungerande autism och Aspergers syndrom har exkluderat om endast dessa grupper varit representerade eftersom de inte medför en samtidig intellektuell funktionsnedsättning. Likaså daglig verksamhet för personer inom psykiatrin. Artiklar där personerna med intellektuell funktionsnedsättning förefaller leva och tillbringa dagen på institution har exkluderats.

3 RESULTAT

Metoder och modeller för hur daglig verksamhet för personer med intellektuell funktionsnedsättning bäst kan utformas är sparsamt publicerade i den vetenskapliga litteraturen, med ett undantag, metoden Supported Employment. En metod med vetenskapligt stöd i att vara effektiv på att få personer med intellektuell funktionsnedsättning i arbete, effektivare än andra metoder och som idag används i anpassad form inom svensk daglig verksamhet för brukare som uppger sig vara motiverade till att arbeta (15, 19, 27, 28).

Två ytterligare metoder/modeller har identifierats som beskrivits och publicerats internationellt eller nationellt. Den amerikanska 8-stegsmodellen är beskriven utifrån publicerade resultat och erfarenhet men inte utvärderad och mer en teoretisk modell över 8 viktiga steg för att möjliggöra arbete (29). Modellen är inte beskriven i en daglig verksamhet specifikt utan utifrån hur målgruppen, som i Sverige finns inom daglig verksamhet, kan stödjas till ett meningsfullt arbete. Ursprunget är att det inte är nivån av den intellektuella funktionsnedsättningen som avgör möjligheten till ett meningsfullt arbete utan individens nätverk. Den tredje modellen är den svenska modellen MICA – Människan i Centrum Arbete

en trestegsmodell för daglig verksamhet som omfattar alla brukare, oberoende förmågor och motivation, och som är beskriven och utvärderad i en rapport av Malmö högskola (30).

Ingen studie över den modifierade formen av Supported Employment, IPS, har hittats använd inom daglig verksamhet till målgruppen med intellektuell funktionsnedsättning.

Utöver metoder/modeller för daglig verksamhet har publicerad litteratur internationellt och nationellt på förhållningssätt och metoder för ökad brukarmedverkan som framkom i litteratursökningen och som varit beskriven i en svensk kontext i dagliga verksamhet tagits med och beskrivs schematiskt. Det omfattar pedagogiskt förhållningssätt (PFA), Vi. Tillsammans med Min Plan, Delaktighetsmodellen och Active support. Den här redovisningen avser inte att vara heltäckande utan övriga arbetsmetoder kan förekomma.

För brukare med en konstnärlig ambition har ingen av Socialstyrelsens rapporter uppmärksammat denna grupp specifikt och ingen studie har hittats som utvärderat någon specifik metod för daglig verksamhet på det området (5, 7). På områden såsom teater, bild, dans och musik förekommer fler och fler verksamheter där brukarnas konstnärskap många gånger leder till bidrag på den kulturella arenan i samhället utifrån information på hemsidor för daglig verksamhet. Undantaget är studier på innehållet med tydliggörande av skillnaden mellan då konsten används och utvecklas som ett yrke och där den används med ett terapeutiskt syfte (31, 32).

De olika metoderna/modellerna presenteras här utförligare.

3.1 Supported Employment

Metoden Supported Employment utvecklades under 1980-talet i USA och Kanada för personer med intellektuella funktionsnedsättningar som ett alternativ till daglig verksamhet och skyddade verkstäder. Den introducerades i Sverige på 1990-talet hos aktörer på arbetsmarknaden och inom socialpolitiken (33). Den utvecklades ursprungligen som en motpol till skyddade verkstäder vars syfte var att träna för att sedan gå till ett arbete till att hitta ett arbete och träna där. Supported Employment syftar till att personer med intellektuell funktionsnedsättning, som står långt från arbetsmarknaden, ska nå, få och behålla ett arbete på öppna marknaden (19, 27). Detta sker med hjälp av en särskild stödperson med specifik utbildning i metoden som stödjer och vägleder personen att hitta och behålla ett arbete.

Supported Employment- metoden fick en tydligare definition och ställning i Europa för några år sedan (2010) i och med att boken "Supported Employment Toolkit" presenterades av European union of Supported Employment (EUSE), ett europeiskt samarbetsorgan för Supported Employment som skapades 1993 (15). Inom det samarbetet har en definition av vad som ska ingå i metoden Supported Employment tagits fram och det är i huvudsak tre punkter.

1. Betalt arbete – personerna ska få betalt för det arbete de gör i linje med övrig lönebildning i landet.

2. Det handlar om arbete på öppna arbetsmarknaden – samma lön som övriga anställda inom samma sektor.
3. Fortlöpande stöd – personen ska erbjudas kontinuerligt och individanpassat stöd under sin anställning.

Man har även tagit fram en best practice-modell på fem steg för att utföra Supported Employment;

1. Överenskommelse med klienten
2. Yrkesprofil
3. Jobbsökande
4. Arbetsgivarengagemang
5. Stöd på och utanför arbete

I Sverige startade Svenska Föreningen Supported Employment (SFSE) 1996. Före dess utvecklades liknande Supported Employment metoder av Arbetsförmedlingen, Misa AB och Stiftelsen Activa utifrån sina organisatoriska förutsättningar. Av dessa är det Misa AB som är organiserad som en daglig verksamhet.

Dessa två senare är även de mest omskrivna och bägge beskrivs i en rapport från Örebro universitet "Hållbart arbete" och i Socialstyrelsens rapport "På tröskeln" (5, 34). Det är oklart i rapporterna om exemplen som presenteras är utvärderade mot någon annan verksamhet. Dagliga verksamheter som vill arbeta mer arbetslivsinriktat kan gå en 100 timmar lång processutbildning i Activamodellen (5). Stiftelsen Activa är inte en daglig verksamhet och beskrivs därför inte mer.

Effekten av Supported Employment har blivit studerad med olika utfall hos individer med intellektuell funktionsnedsättning såsom i livskvalité, både subjektiv och objektiv, förekomst av ångest och depression och med effektmått som antal i anställning (35, 36). Några studier har undersökt hur man lyckas behålla anställningen, behovet av ett fortlöpande stöd och några studier har jämfört metoden mot andra metoder (37-39). Det finns även enstaka studier på hur förändringar i samhället påverkar vilka som får ta del av Supported Employment och vilken betydelse kompetensen hos personalen har för hur stort antal individer som hittar och får en anställning samt deras upplevelse av att arbeta med Supported Employment (35, 40, 41). Den här rapporten har inte som syfte att ge en heltäckande bild av publicerad litteratur på området Supported Employment utan endast som ett exempel på en av förekommande metoder, inte minst då den i litteraturen förefaller rikta sig mot personer sannolika för daglig verksamhet i Sverige.

I en amerikansk statlig utvärdering rapporteras 70 % av alla med en intellektuell funktionsnedsättning som fått ta del av Supported Employment vara i arbete två år efter avslutad insats (37). Betydligt fler i anställning (56 % jämfört 9 %) visade resultatet från en registerstudie gjord i USA med frågeställningen hur många som var i arbete ett år efter insatt stöd från Supported Employment jämfört med andra former av stöd (35). De i gruppen som arbetade med stöd enligt Supported Employment hade ett högre IQ och färre beteendemässiga svårigheter.

Hög livskvalité, högre välbefinnande och upplevd autonomi framkom hos de i arbete med Supported Employment i en översiktsartikel (36). Brist på social acceptans på arbetsplatsen behöver studeras närmare och författaren nämner den anställdes behov av fortsatt stöd ur ett socio-emotionellt perspektiv. I en annan studie jämfördes subjektiv och objektiv livskvalité mellan tre grupper med intellektuell funktionsnedsättning inom olika verksamheter varav en grupp var i arbete med Supported Employment, en var individuellt ute på arbetsplats och en hade sysselsättning inom daglig verksamhet. Dessa jämfördes dessutom med en grupp utan intellektuell funktionsnedsättning (38). Sammanlagt deltog 55 personer från södra Wales. Ett formulär beskrev respondenten, ett innehöll frågor om livskvalité *Comprehensive Quality of Life scale (ComQol-A)* för de utan intellektuell funktionsnedsättning och ett anpassat *ComQol-I* för de med intellektuell funktionsnedsättning. Frågeformuläret innehöll några frågor som mått på respondentens förmåga att besvara frågeformuläret (det gällde förmåga att diskriminera mellan olika val). Frågorna omfattade materiella tillgångar, produktivitet, hälsa, intimitet, säkerhet, status och känslomässigt välbefinnande. Ett annat frågeformulär var *Work environment scale* med svarsalternativen sant/falskt. Sämst livskvalité, då både subjektiva och objektiva mått lades ihop, rapporterade respondenterna på daglig verksamhet och skillnaden var störst mellan den gruppen och den med Supported Employment utan intellektuell funktionsnedsättning. Gruppen med intellektuell funktionsnedsättning och arbete utifrån Supported Employment uppgav högst subjektiv livskvalité. Gruppen utan intellektuell funktionsnedsättning rapporterade högst objektiv livskvalité.

I en holländsk studie användes "Q-methodology" som är en kombination av kvalitativa och kvantitativa mått för att studera subjektiva uppfattningar på upplevelse av inkludering på arbetsplatsen hos individer i arbete med Supported Employment (42). Arton personer med intellektuell funktionsnedsättning som haft en anställning mellan 1-9 år undersöktes med syfte att ta reda på "vad är viktigt för dig för att trivas på jobbet?" Detta gjordes med hjälp av 22 kort som representerade olika påståenden och som rangordnades utifrån minst viktigt till mest viktigt i fem steg med noll i mitten. Av dessa 22 påståenden valdes de fyra viktigaste ut och en intervju genomfördes utifrån dessa. Deltagarna tillhörde en organisation som arbetat med Supported Employment sedan 1990-talet och 14 av deltagarna hörde till en daglig verksamhet. Deltagarna arbetade 3-5 dagar per vecka men oklart om de erhöll marknadsmässig lön för sitt arbete. Resultatet visade att samtliga uppskattade mer att arbeta med stöd genom Supported Employment jämfört med tidigare erfarenheter. Respondenterna kunde delas upp i två grupper utifrån sina svar där den ena gruppen upplevde arbetet som att delta som det viktigaste – att höra till – att känna sig uppskattad. Den andra gruppen såg arbete som strukturerat som viktigast. Att få arbeta självständigt, tydliga instruktioner om vad det innebär och att inte vara i en hotfull miljö.

3.1.1 Hinder för Supported Employment

En retrospektiv studie från USA undersökte faktorer som inneburit hinder för att lyckas med Supported Employment och arbete (43). Data samlades in på individer som ingick i en organisation som tog emot personer med diagnostiserad intellektuell funktionsnedsättning med behov av stöd i vardagen. I studien ingick 123 vuxna i åldern 20-60 (medelålder 30 år) varav närmare hälften hade någon ytterligare funktionsnedsättning utöver den intellektuella

och där en psykisk funktionsnedsättning var det vanligaste. Hälften hade prövat minst två platser och det förekom individer med upp till 14 prövade arbeten. De vanligaste uppgifterna var som arbetare och väktare (custodian and laborer position – inte mer utförligt beskrivet). Andra exempel var djurskötare och anställning på gym. Den vanligaste orsaken att inte kunna behålla arbetet var beteendeproblem. Ofrivilligt eller frivilligt avbrytande av arbetet förekom hos 49 av 112 personer. Den vanligaste orsaken vid ofrivilligt avslut var att arbetet var av tillfällig natur eller att personen blivit uppsagd. Kvinnor hade svårare än män att behålla sitt arbete.

Den enskilt viktigaste faktorn för att lyckas få och behålla sin anställning efter avslutat stöd med Supported Employment, som det ser ut i svensk kontext var motivation. Andra faktorer var social förmåga, arbetsgivarens inställning och arbetscoachens kompetens, vilket överensstämmer med internationella resultat (15, 44). En annan studie såg att graden av självbestämmande predicerar arbetsresultat, anställning och nöjdhet hos anställda med Supported Employment (45). Författaren diskuterar att teorin bakom betydelsen av självbestämmande även bygger på motivationsteorier. Självbestämmandeteorin pekar på att en person som har kompetens, självbestämmande och kan ta egna beslut lättare finner mening i livet och blir mer tillfreds och också har en bättre hälsa (45). Utöver det framkommer det att en väl utvecklad social förmåga stärker möjligheten att lyckas på arbetsmarknaden (15). Ett annat sätt att se på förmågan att lyckas med Supported Employment är att titta på arbetskonsultens roll. Då det gäller IPS har ett flertal studier gjorts och där tydliga framgångsfaktorer identifierats så som konsultens attityd, kunskap och flexibilitet väl beskrivet i Tidemans rapport (15).

Bristande långsiktigt stöd framkommer som ett hinder för att behålla anställningen i ett flertal studier (19, 39, 46). Flera studier har mätt antal personer som fått en anställning med Supported Employment men inte så många studier har undersökt hur den långsiktiga effekten ser ut. Får individen behålla sitt arbete eller vad händer sedan? En nyligen publicerad rapport har studerat långsiktiga effekter av Supported Employment ur ett arbetstagarperspektiv utifrån hur metoden används inom den dagliga verksamheten Misa AB i Sverige (15). Tillsammans med Högskolan i Halmstad har långsiktiga effekter av Misas arbete för personer med funktionsnedsättning och deras etablering på arbetsmarknaden med stöd av metoden Supported Employment undersökts. Misa AB startade 1994 och vänder sig till brukare som har en önskan om att få arbeta och själva har svårt att etablera sig i arbetslivet. Misa har kontinuerligt fört statistik över hur många som erhållit anställning och hur många som fått en personligt utformad sysselsättning på en arbetsplats. Syftet i rapporten var att intervjua tidigare klienter/brukare med avslutat stöd två år tidigare och deras arbetskonsulent kring sina erfarenhet av Supported Employment och hållbarhet i arbetssituationen över tid. Under tiden 2009 -2011 hade totalt 178 personer som erhållit stöd avslutats av vilka drygt hälften kom från LSS/SoL och resten från Arbetsförmedlingen. Från dessa gjordes ett slumpmässigt urval av de som tidigare accepterat att få kontaktas av Misa och slutligen intervjuades 20 personer. Av dessa hade 14 någon form av arbete. En identifierade sig med en intellektuell funktionsnedsättning men ytterligare några hade sannolikt samma diagnos. Övriga diagnoser representerade var Aspergers syndrom, psykisk funktionsnedsättning, ADHD, ADD och vuxenhjärnskada. Den respondenten som uppgivit

diagnosen intellektuell funktionsnedsättning hade fortsatt stöd i form av personligt biträde via Misa vilket betraktades som ett undantag. Resultatet delades upp i fyra kategorier;

- a. klientens egenskaper och förhållningssätt
- b. arbetskonsulenternas betydelse och stöd
- c. arbetsgivarens inställning och attityder
- d. samhällets bemötande.

De med intellektuell funktionsnedsättning stack ut i intervjuaren med att uttrycka det symboliska värdet med att ha ett arbete. Det tolkas som att de som grupp är den mest stigmatiserade sannolikt på grund av samhällets svårighet att acceptera just ett nedsatt intellekt skriver Tideman. I övrigt svarade de med intellektuell funktionsnedsättning, oklart hur många den gruppen bestod av, att struktur och tydlighet i instruktioner var viktigt, arbetsbeskrivningar som tydliggör vad som ska göras men också liksom övriga intervjuade betydelsen av en förstående chef. Slutsatser som drogs i rapporten var att den arbetssökande måste vara motiverad och ha en god social förmåga för att lyckas. Viktigt är att arbetskonsulenten ska kunna motivera, fungera som en spindel mellan myndigheter, kunna ta kontakter och förhandla, analysera det som händer och finnas kvar som en länk under lång tid, kanske för alltid för några. Arbetskonsulenternas uppfattning var att de sex som inte längre var kvar i arbete hade kunnat vara det om fortsatt stöd funnits. Dessutom har relationen mellan klient och arbetskonsulent stor betydelse och matchningen är viktig. Det som överraskade i resultatet enligt författarna var att motivationens betydelse var större än förväntat. Även chefens inställning, behovet av kontinuerlig feedback och att arbetskonsulenten måste ha ett större engagemang för klienten än själva arbetssituationen var viktigt för att en långvarig anställning ska uppnås. Den personen med en intellektuell funktionsnedsättning som trots allt hade en stödperson kvar och fortsatt kontakt med Misa säger i intervjun att annars skulle det aldrig fungera.

I en studie från USA genomfördes djupintervjuer och självrapportering via frågeformulär med 49 personer med intellektuell funktionsnedsättning dels 3 månader efter att de fått ett arbete genom Supported Employment och dels 9-12 månader senare (47). Syftet var att mäta ångest och depression och de frågeformulär som användes var ComQoI för livskvalité och Hospital Anxiety and Depression scale. Dessutom intervjuades individens anhörig/personal och företagaren. Vid uppföljningen hade 13 av 49 avbrutit sin anställning. Svaren från frågeformulären kunde inte påvisa någon skillnad mellan de som avbrutit sin anställning och övriga men det framkom i djupintervjuerna. Att förlora sitt arbete upplevdes traumatiskt av respondenterna och det var en negativ upplevelse även om det inte gav utfall i form av ångest eller depression.

3.1.2 Personalens roll

Personalens roll som jobbcoach har betydelse för anställningsgrad. I en studie framkom skillnader i antal personer i anställning variera mellan 0-80 % men i den här studien gällde det personer med psykisk funktionsnedsättning (48).

Både Activa och Misa har egna utbildningar för sina jobbcoacher och speciella arbetskonsulenter med ett stort nätverk på arbetsmarknaden.

En brittisk studie undersökte personalens roll i Supported Employment för personer med intellektuell funktionsnedsättning och komplexa behov inom projektet SHIEC (Sustainable Hub of Innovative Employment for people with Complex needs) (49). Det var ett projekt som arbetade med personal och chefer utifrån en styrgrupp som representerade akademiker, vårdnadshavare och politiker tillsammans med representanter från en mängd organisationer som var och en fått utse 2-3 brukare som arbetssökande. Möten i nätverket genomfördes med 6 veckors mellanrum. Tolv personal intervjuades varav 6 av dessa var lite mer kvalificerade (senior managers) och hade deltagit i nätverksmötena. Inledningsvis i det här projektet bedömdes ingen av brukarna vara en kandidat för Supported Employment av personal/anhöriga och det hade inte heller varit uppe som alternativ. Efter 11 månader hade några av dessa brukare fått en betald arbetsplats, andra arbetade som volontärer och andra som praktikanter. Resultat från intervjuerna visade att det inledningsvis krävdes mycket tid och stöd till brukarna och personalen hade upplevt en känslomässig berg- och dalbana med periodvis hopplöshet kring att kunna hitta en lämplig arbetsgivare villig att ta emot en brukare. Det som samtidigt framkom var att personalen var överens om att vilja göra allt för att uppfylla brukarens önskan om ett arbete. Behovet av kontinuerligt fortlöpande stöd för både brukare och personal framkom samtidigt som personalen blivit överraskad av brukarnas förmågor. Sammanfattningsvis upplevde personalen att allt arbete de lagt ner var värdefullt när brukaren hittat en arbetsplats och trivdes där.

3.1.3 Supported Employment i Sverige

En nyligen publicerad avhandling har undersökt hur Supported Employment fungerar i Sverige, *Supported Employment i en svensk kontext - förutsättningar när personer med funktionsnedsättning når, får och behåller ett arbete* är titeln (11). Den försöker besvara vilka mekanismer som har effekt på antal personer i anställning, inkomst och ersättning, arbetsgivarens syn på att anställa personer med funktionsnedsättning, hur arbetsgivaren upplever stöd via Supported Employment modellen under anställningsprocessen. Slutligen också hur personer med funktionsnedsättning ser på sin arbetssituation och upplevelsen av social inkludering på arbetsplatsen. Resultatet visar att Supported Employment har bättre effekt än andra åtgärder men det framkom svårigheter i resultatet. En svårighet var att den typ av lönebidragsanställningar som erbjuds riskerar att bli "funktionshinderspecifika positioner" såsom enkla arbetsuppgifter som komplement till ordinarie personal, till låga löner. Dessa arbetsuppgifter är sällan självvalda utan det som erbjuds. En viktig del av Supported Employment modellen för ett positivt resultat är den tillit som skapas mellan arbetstagaren, chefen och arbetscoachen för att minska osäkerhetsfaktorn. De tre organisationerna som data samlats in från är Misa, Activa i Örebro och Arbetsförmedlingens enhet SIUS. Andelen brukare med intellektuell funktionsnedsättning som deltagit i de här studierna har varit mellan 20-25 %.

3.2 8-stegsmodell

I USA har en 8-stegsmodell presenterats där författaren tar upp varför vissa har arbete och andra inte och att det till stor del är oberoende av intellektuell kapacitet (29). Brown skriver vidare att det är genant att inte fler med intellektuella funktionsnedsättningar är i arbete. Genom att utgå från en 8-stegsmodell beskriver Brown att det inte är den intellektuella funktionsnedsättningens grad som främst avgör utan att individen är utlämnad till otränad personal, låga förväntningar, inadekvata och felaktiga instruktioner, brist på möjligheter och avsaknad av långsiktigt stöd. Stegen består av;

1. Genomför en omfattande inventering av integrerade arbetsplatser
2. Genomför en omfattande kartläggning av möjliga arbetsuppgifter
3. Generera integrerade arbetsplatser
4. Gör en färdighetsanalys (skicklighet)
5. Gör en personlig arbetsplats match med arbetstagare och arbetsgivare
6. Gör en äkta värdering och instruktion
7. Maximera naturligt stöd
8. Arrangera långsiktigt stöd.

Stegen behövs för att kompensera för själva den intellektuella begränsningen och de svårigheter som den medför för personen med intellektuell funktionsnedsättning som på många sätt dessutom är utlämnad till vad personalen gör skriver författaren. Att själv hitta en lämplig arbetsplats och förstå vilka av arbetsuppgifterna som är lämpliga är för många för svårt. I det nästa steget att lära sig nya färdigheter, är det viktigt att få hjälp med att välja ut vilka som är värda att lägga ner tid på och sedan underhålla de som har betydelse för en god livskvalité. Uppgifter som är för lätta eller för svåra medför bristande motivation varför det är viktigt att personal hittar rätt nivå. Många har svårt att lära sig enbart genom observation samtidigt som felaktiga beteenden som observeras blir förödande. Att generalisera kunskap är ofta problematiskt vilket försvårar att överföra en inlärd färdighet till liknande situationer liksom att förstå var och när den är användbar. Att hitta möjliga arbetsplatser kräver förmåga att nätverka hos personalen, att använda alla kontakter som finns tillbuds. Det är avgörande att ett långsiktigt stöd finns. Det framkommer inte om modellen är utvärderad på något sätt utan förefaller mer vara en sammanfattning av tidigare erfarenheter.

3.3 Dagliga verksamheten MICA – trestegsmodell

En utvärdering av den dagliga verksamhet som bedrivs sedan många år i Östersund gjordes av Malmö högskola 2010 (30). Rapporten har titeln "Vägen till meningsfull sysselsättning – utvärdering av MICA, daglig verksamhet i Östersunds kommun". MICA står för människan i centrum – arbete och är en trestegsmodell för att organisera daglig verksamhet. Modellen har byggts upp ur den dagcenterverksamhet som fanns i Östersund på 60-70 talet.

MICA tar emot arbetstagare från både SoL och LSS och har blandade grupper avseende funktionsnedsättning i motsats till många andra kommuner. På MICA menar man att vägen till självständighet och delaktighet går via arbete. Förväntningen är inte att alla brukare ska

uppnå det men ett ledord är ”på väg” som syftar på rätten till en ständig utveckling. Andra ledord är social integrering och delaktighet. Centralt för MICA är att de flesta arbetstagare ska vara i arbete på arbetsplatser som inte är isolerade och att de på arbetsplatsen ska jämföras med övrig personal då det gäller arbetskläder, personalfester, personalmöten och liknande. Att lunch och fikaraster är tillsammans med övrig personal. De tre stegen består av;

Steg 1 som är en introduktion till arbetslivet och där arbetshandledarens uppgift är att ta fram individens färdigheter och önskemål. Legoarbeten och egen tillverkning är arbetsuppgifter som görs på steg 1.

Steg 2 innebär att vara ute på någon arbetsplats på företag eller inom offentlig verksamhet i grupper på 4-6 personer med en arbetshandledare. Dessa grupper består av personer som behöver mer eller mindre stöd och är uppbyggda utifrån att flera i gruppen är mer självständiga. Här kan även en person med en grav intellektuell funktionsnedsättning ingå.

Nästa steg är halv tre-steget då en arbetstagare självständigt kan vara ute på arbetsplatsen någon eller flera timmar/dagar i veckan men med kontinuerligt stöd både till arbetsgivaren och arbetstagen.

Steg tre är när en individ klarar sig själv på en arbetsplats (individuellt placerad) men med stöd i form av någon som fungerar som kontaktperson av arbetsplatsens personal och med stöd till arbetsgivaren från MICA:s arbetskonsulent.

Rollen som arbetskonsulent innebär att ständigt hitta ny arbetsgivare som är beredd att ta emot personer från den dagliga verksamheten. MICA arbetar med kontaktmannaskap så att varje brukare har en kontaktperson som är ansvarig för att en ”min plan” skapas inledningsvis och sedan följs upp årligen.

Till MICA hör Resurshuset och ett Händelserike. På resurshuset finns administration men där arbetar även en grupp i steg 1 och en i steg 2 som driver en restaurang/kafé i byggnaden. Resurshuset innehåller även ett gym, ett händelserike, musikrum med mera.

Organisationen har ett brukarråd där representanter från både brukare med stöd via LSS och med stöd via SoL ingår tillsammans med områdeschefen och en personalrepresentant. Det ska vara hälften kvinnor och representanterna väljs på 4 år.

MICA har utvärderats med intervjuer och fokusgrupper med personal och chefer, med brukare, med arbetsgivare, med gode män, med föräldrar och med andra berörda i kommunen. Brukare har med en engångskamera fått dokumentera tillfällen från sin arbetsdag utifrån ”vad är MICA för mig, vad gör jag på MICA och vad är bra med MICA”. Utredaren har dessutom gått igenom dokument och utvärderingar av MICA:s verksamhet. Sammanfattningsvis bedöms MICA:s trestegsmodell vara en uppskattad modell som lyckas leda många brukare till steg 3 men där övergång från en daglig verksamhet till en lönebidragsanställning är sällsynt. Det finns flera förklaringar till detta. En viktig är arbetsgivarens möjlighet att anställa brukare som genomför ett arbete som ger ”guldkant” för företaget och som om brukaren inte var där inte skulle innebära att någon annan anställs (personlig kommunikation med MICA:s verksamhetschef 201602). En annan viktig

förklaring är den ekonomiska försämring som det kan innebära att gå från aktivitetsersättning/sjukersättning till en lönebidragsanställning och för en del individer innebära att det kommunala bostadstillägget försvinner liksom habiliteringsersättningen och rätten till kostnadsfri tandvård. Ett tredje hinder som uppges är att med en lönebidragsanställning betraktas personen stå till arbetsmarknadens förfogande och är inte längre berättigad stöd från LSS. Då det för personal är uppenbart att ett visst behov av stöd kvarstår rekommenderas inte brukaren att ta steget från daglig verksamhet till anställning av omsorg om individen.

3.3.1 Sammanfattning av de tre beskrivna modellerna

Supported Employment fungerar när:

Personen med intellektuell funktionsnedsättning är

- motiverad till att få ett arbete
- har en god social kompetens

Personalen är

- matchad till personen med intellektuell funktionsnedsättning
- kan ge stöd både på och utanför arbetsplatsen
- har adekvat kompetens och nätverk
- finns kvar även om minimalt under hela anställningstiden

8-stegsmodellen är beskriven men inte utvärderad. Huvuddragen är att många fler kan vara sysselsatta på en arbetsplats om:

- Möjligheter skapas
- Personal har rätt kompetens och med rätt förmågor så som att nätverka
- Långsiktigt stöd på arbetsplatsen

MICA är den enda modellen som är beskriven för alla brukare med rätt till daglig verksamhet.

- Alla är "på väg" i ständig utveckling
- Inkludering innebär att alla som är ute på arbetsplatser deltar i kringverksamhet så som fika, lunch, personalfest
- Personcentrerad med kontaktmannaskap och kompetenta arbetskonsulenter som skapar arbetstillfällen

3.4 Förhållningssätt på daglig verksamhet

3.4.1 Pedagogiskt förhållningssätt (PFA)

Pedagogiskt förhållnings- och arbetssätt (PFA) i omsorg för personer som har intellektuell funktionsnedsättning är inspirerat och influerat av Pedagogiskt arbetssätt och tydliggörande pedagogik enligt Tranquist & Falkner och med teoriknytning till Antonovskys teori om förutsättning för hälsa (50, 51). PFA innebär att som personal utgå från varje persons

specifika färdigheter och svårigheter och skapa förutsättning till en tillvaro där personens färdigheter används och svårigheter kompenseras. Syftet är att skapa en meningsfull tillvaro utifrån brukarens egen definition. Det är VAD som ska göras. Sen kommer HUR – genom att stödja till förståelse, visualisera och tydliggöra, strukturera tillvaron, öka självständigheten och eftersträva att personen ska uppleva sig själv i ett begripligt och meningsfullt sammanhang. Detta beskrivs som ett hantverk och är illustrerat genom en modell i tre steg: bedömning; anpassning; uppföljning. Som svar på frågan VARFÖR man ska arbeta enligt PFA illustreras i modellen utifrån Antonovskys salutogena synsätt och begreppet KASAM som bland annat innebär att åstadkomma en känsla av inre och yttre kontroll.

PFA ska ses som en förståelseram och inte som en metod. Den utgår från individens möjlighet att förstå på sitt eget sätt. Modellen kräver alltså att personalen har dessa insikter och arbetssätt. Dessutom har PFA fokus på anpassningar – personalen måste förstå både personen med intellektuell funktionsnedsättning och organisationen där de befinner sig. En organisation som ska arbeta utifrån PFA behöver prioritera meningsfullhet och begriplighet, vara rätt bemannad, ha kompetens, personalen behöver kunna kommunicera på relevant nivå och det behöver finnas stöd för samarbete. Upplevelser av meningsfullhet är individuella, subjektiva och föränderliga!

3.4.2 Vi.Tillsammans Min plan

Inom ramen för SKL:s nationella satsning ”Stöd till personer med funktionsnedsättning” valde Västerbotten temat Förstärkt brukarmedverkan (52). Intervjuer gjordes med brukarföreträdare, chefer samt politiker om begreppet brukarmedverkan – vad tänker du då? Resultatet visade på stor samstämmighet avseende vad brukarmedverkan innebar men stor osäkerhet om hur. Planer som används inom daglig verksamhet idag är framförallt Individuell plan och Genomförandeplan (53). För en Individuell plan ska brukaren själv ansöka hos LSS-handläggaren om möte – det är det inte så många som gör. En Genomförandeplan ska upprättas och syftar till att praktiskt beskriva hur en beslutad insats ska genomföras, när och var tillsammans med brukaren men där många brukare inte upplever sig så delaktiga.

Projektet resulterade i Min Plan som togs fram via processen Tjänstedesign och är ett verktyg för förstärkt brukarmedverkan och består av två delar, dels ett verktyg för att samtala kring den enskildes förmågor och intressen och önskemål och dels en del som handlar om att utveckla verksamheten utifrån den enskildes behov och önskemål.

3.4.3 Delaktighetsmodellen

Vid Skånes FoU har en annan metod för ökad brukarmedverkan tagits fram som spridit sig genom landet. Den kallas Delaktighetsmodellen – en väg mot empowerment (54). Den finns även beskriven i Socialstyrelsens sammanställning över planer inom LSS-verksamhet (53). Det är en metod för brukare och personal att mötas i dialog. Den kan vara en modell för att förstå vad en genomförandeplan är och innebär. Utgångspunkten har varit empowerment och brukarens möjlighet att bestämma över sitt liv och utöva egenmakt. Ledaren ska vara

utbildad, komma från en annan verksamhet och fungera som samtalsledare och är ansvarig för stafettfrågor och genomförande.

Delaktighetsmodellen syftar till att bygga upp en brukarorienterad kunskap för en evidensbaserad praktik (55). Utvärdering visar positiva resultat med ökat möjlighet till påverkan hos brukarna och ökad förståelse hos chefer och personal.

3.4.4 Aktiv support

En modell som använts internationellt för att öka brukarmedverkan i vardagen är aktiv support, en evidensbaserad metod utvärderad i ett flertal studier på personer med intellektuell funktionsnedsättning (56, 57). Det är en metod som används framförallt i arbetet med brukare med komplexa behov och syftar till att ge tid och möjlighet till aktiviteter som individen själv vill och att öka självbestämmandet och inflytandet över sin vardag. Metoden började användas redan på 60-talet i England men har utvecklats ytterligare och kan med fördel användas tillsammans med metoder som person-centrerad planning, positive behaviour support and intensive interaction (57-59). Fokus i metoden är på kvalitén i samverkan personal och brukare. Det handlar för personalen inte enbart om pedagogiska metoder utan också om värderingar och attityder (57). En litteraturstudie har gjorts av en FoU-trainee i Malmö över Aktiv support och medfört att metoden nu har börjat användas inom daglig verksamhet där (60).

Kritik mot den här modellen är att om bara den används kan det leda till att det inte blir som brukaren önskar och hoppas på. Att stödja en brukare till aktivitet som inte är aktivitet som är vald eller upplevd positiv av brukaren kan istället leda till begränsningar och förhindra empowerment och self-efficacy hos individen. Därför behöver den kombineras med någon person-centrerad metod (61).

Modellen har prövats vid utåtagerande beteende och vid depression med skiftande resultat. En nyligen genomförd studie på 41 brukare som fick ta del av aktiv support visade på ökad medverkan och förbättringar både i minskat utåtagerande beteende och med lägre skattning på en skala för depression (62).

4 DISKUSSION

Daglig verksamhet i ett svenskt perspektiv innebär den organisationsform som vissa personer är berättigade till under arbetsför ålder om de inte kan stå till arbetsmarknadens förfogande (7). Vilka det gäller och hur den dagliga verksamheten ska bedrivas specificeras i LSS-lagen. En internationell utblick i litteraturen ger insikt om hur olika dagarna organiseras för vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning, om det ens sker, och om syftet är att skapa meningsfullhet eller en möjlig inkomst. En annan stor skillnad är att om arbete eller meningsfull verksamhet erbjuds kan det vara begränsat till någon timme per vecka i kontrast

till den lagstadgade dagliga verksamheten i Sverige med rätt till 40 timmar per vecka. Institutioner förekommer fortfarande i många länder liksom skyddade verkstäder. En skyddad verkstad innebär en segregerad arbetsplats där människor erbjuds träning för att bli bättre på framförallt legoarbeten med målsättningen att bli tillräckligt bra för ett arbete på den öppna marknaden och kan inte jämföras med det som i Sverige utvecklats till Samhall.

Diskussionen är uppdelad på hur resultatet kan ses för brukare, personal respektive organisation utifrån en grov uppdelning av brukare utifrån målgruppens avstånd till en framtida anställning på den öppna arbetsmarknaden.

4.1 Daglig verksamhet för brukare med ett omfattande behov av stöd och omsorg och som står längst från arbetsmarknaden

4.1.1 *Brukare*

Trots att syftet i den här rapporten har varit att fokusera på daglig verksamhet för de med ett större behov av dagligt stöd visar resultatet att bristen på ”best practice” för målgruppen längre från arbetsmarknaden är ännu större. Av de tre modeller som identifierats var det bara MICA:s trestegsmodell som omfattade alla brukare med rätt till daglig verksamhet (25).

För brukaren med ett stort behov av omsorg och med avsaknad av att kunna nå det yttersta målet med daglig verksamhet dvs. en anställning på öppna marknaden, framkommer i litteraturen en hel del utmaningar för att verksamheten ska vara meningsfull för individen. I MICA:s modell förefaller möjligheten finnas både att vara med i steg 2, att i grupp vara ute på en arbetsplats men också att befinna sig på steg 1 på resurshuset där det bland annat finns ett Händelserike (30). Att ha en trygg bas kan vara viktigt. England, ett av få länder som publicerat en översiktsartikel över dagliga verksamheter beskriver övergången som skett från speciella byggnader för daglig verksamhet till utflyttade grupper och individuella lösningar och bristen på studier över vad det leder till (63). Utan att frånga betydelsen av en utveckling av den dagliga verksamheten till att vara en del i samhällslivet kan förändringar behöva utvärderas och anpassas till behovet hos de brukare den omfattar. Syftet har varit att inkludera men hur det bäst görs behöver sannolikt studeras och samtidiga negativa effekter undersökas vidare (63). Detsamma framkommer i en studie från Skottland där personal och anhöriga fått svara på frågor om den dagliga verksamheten (64). Ett behov av att utvärdera förändringar som görs framkommer och att det behöver se olika ut för olika brukare. Även här nämns behovet för en del om en varm trygg plats att äta på och inte i bilar eller i affärscentrum även om den dagliga verksamheten i stort upplevs som värdefull för brukaren.

Sinnesstimuleringsrum enligt Snoezelen på dagliga verksamheter som arbetar med brukare med stora komplexa behov har varit vanliga sedan ett par decennium tillbaka men har i flera verksamheter tagits bort och på någon nyligen återinförts igen (65). I MICA:s modell ingår Händelseriket (30) och beskrivs som en del i MICA:s verksamhet. På dagliga verksamheter i Sverige där det tagits bort har det för personalen varit av oklara skäl (65). En uppfattning som uppgavs var att sinnesstimuleringsrum innebär en arrangerad/konstruerad aktivitet och

är inte i linje med att deltagarna ska erbjudas "riktiga aktiviteter". En förklaring skulle kunna vara att metoden Aktiv support använts utan förståelse för behovet att kombinera den med någon mer person-centrerad metod och utifrån vad som är meningsfullt för den enskilde brukaren (61). Kvalitén av olika sett att använda liknande rum har studerats i en holländsk studie som undersökte om fler tematiska rum skulle öka tiden i interaktion med brukaren (66). Fler aktiviteter och med större variation antogs ge varje individ mer tid. Tjugotre personer studerades i temarummen utifrån antal, typ och längd tillsammans med hur mycket uppmärksamhet individen fick. Data samlades in under 4 veckor. Aktiviteterna var generellt många fler men en stor del av tiden gick åt till omvårdnad. Att starta dagen, ombyten och att avsluta dagen omfattade 63 % av tiden. Att den här modellen med temarum skulle innebära mer tid med personal kunde inte ses. Författaren reflekterade över vilket arrangemang som var bäst – expert på rummet eller på individen, bäge hade sina fördelar.

Andra förändringar som skett inom daglig verksamhet i Sverige är att det som tidigare erbjöds i form av regelbunden möjlighet till aktiviteter i vatten och på hästryggen tagits bort på grund av att det betraktas som en fritidsverksamhet (65). Men vem bestämmer vad som är meningsfullt för individen? Genom att inom daglig verksamhet använda personcentrerade metoder för aktivitet, såsom aktiv support och PFA, kanske brukarens intresse bättre kan synliggöras och begränsa oklara förändringar i verksamheten.

Med MICA:s arrangemang med en central enhet, Resurshuset, finns fortfarande en arena inom den dagliga verksamheten för gruppverksamheter för brukare som delvis är ute på företag. Det har framkommit negativa effekter då den dagliga verksamheten förlagts ute på företag utan gemensamma resurser som MICA:s (64).

4.1.2 Personal

Två av metoderna i resultatet, det på förhållningssätt PFA och aktiv support är alternativa arbetssätt för att öka brukarens möjlighet att förstå och uppleva sin vardag meningsfull och som idag används i Sverige (50, 60). Endast en femtedel av de tillfrågade dagliga verksamheterna i Socialstyrelsens kartläggning uppgav att de arbetade utifrån någon särskild pedagogik. I de fall de uppgavs var det framförallt med individuellt anpassade arbetsplaner och tydliggörande pedagogik (7). För användning av aktiv support framkommer att metoden behöver användas i kombination med ett personcentrerat förhållningssätt för att inte bli missriktad. Det är angeläget att förstå att metoden utvecklades utifrån då personer med intellektuell funktionsnedsättning levde isolerade och utan meningsfull sysselsättning på institutioner eller inom sjukvårdens långvård (57). För den här målgruppen brukare blir då färdighet hos personal i hur mäta vakenhet, hur kommunicera och hur använda beröring områden som behöver användas i kombination med andra metoder såsom aktiv support. I en studie framkom att modeller för hur beröring bör ske saknas och att det istället blir utifrån hur det tidigare gjorts och görs på respektive arbetsplats (67). Att det finns modeller för att bedöma vakenhet kan vara värdefullt för att veta när andra metoder som aktiv support och PFA kan användas (68). Metoder för kommunikation med brukare i stort behov av stöd behöver diskuteras och ges uppmärksamhet så att inte generella policier förväxlas med den enskildes behov. I en intervjustudie från Australien framkommer beröring, tillgivenhet och

lekfullhet som det centrala i interaktionen mellan brukaren och personal hos brukare på den här nivån (69). En metod som föreslås kombineras med aktiv support är intensive interaction som är framtagen specifikt för brukare med komplexa behov samtidigt som svårigheter framkommer i att mäta effekten av den (58, 70).

Att arbeta utifrån PFA kräver att personalen har god kunskap om den intellektuella funktionsnedsättningen liksom organisationen för att kunna göra lämpliga anpassningar för den enskilde brukaren. Det medför att personal behöver individuell tid med varje brukare. Hur mycket individuell tid brukare får i den här målgruppen är en fråga som kan vara viktig att reflektera över som personal. I en holländsk studie var det endast 13 % av tiden på den dagliga verksamheten som brukaren deltog i någon individuell aktivitet och 30 % var i gruppaktivitet (71). Dessutom framkommer att för brukare med stora behov förefaller tiden per vecka i daglig verksamhet vara kort, i den här studien i medeltal 14 timmar/vecka. Det kan jämföras med svenska förhållanden där endast 2 % av de dagliga verksamheterna erbjuder mindre tid än 6 timmar/dag (7).

Svårigheter för personal vid krav på sig att vara en arbetsinriktad verksamhet framkommer i både internationell och svensk litteratur med risk att vara motverkande till de behov som brukare med stort behov av stöd har (65, 72).

4.1.3 Organisation

Endast MICA i Östersund omfattade brukare med stort stödbehov men fler modeller finns som det dock idag saknas publicerad utvärdering av. I Socialstyrelsens rapport nämns BoDa-enheter där boende och daglig verksamhet kombinerats och organisatoriskt bedömts vara en fördelaktig lösning, endast utvärderat i en kandidatuppsats (12, 73). Eftersom det går emot LSS-lagstiftningen att boende och daglig verksamhet är ett och samma förefaller det finnas ett behov av en mer regelrätt utvärdering om andra alternativa lösningar kan fungera lika bra eller bättre utan att frångå lagstiftningen för målgruppen brukare med komplexa behov (74). Nordan-modellen kan vara ett alternativ som riktar sig till målgruppen brukare med omfattande behov och som har tagits fram inom ett Allmänna Arvsfonds-projekt och börjat spridas till flera dagliga verksamheter men är inte heller vetenskapligt utvärderad (75). Hur samhället mäter resultat av daglig verksamhet som idag i öppna jämförelser där huvudsyftet är antal personer som gått över till lönearbete kan riskera begränsa utveckling av adekvata utvärderingsmått på verksamheter för brukare på den här nivån.

4.2 Daglig verksamhet för brukare som kan bidra i kommunen med arbetsuppgifter, på sina villkor, med rätt stöd

Av de tre modellerna för daglig verksamhet kan två vara möjliga för den här målgruppen, MICA och 8-stegsmodellen (29, 30). För att kunna klara den tredje modellen, Supported Employment, behöver individen vara motiverad till att arbeta, inte ha för stora beteendeproblem och vara självständig. Det här är dock tre områden som för många med en intellektuell funktionsnedsättning kan vara svåra att nå. Arbetsuppgifter som idag görs av

brukare på den dagliga verksamheten skulle i vissa fall lika gärna kunna göras på en arbetsplats i ett mer inkluderande sammanhang enligt en författare som gjort en observationsstudie i Norge (76). För brukare med en önskan att utvecklas och kanske arbeta inom något konstnärligt område finns det alternativ beskrivna i litteraturen men inte utvärderade eller jämförda med något annat och därför inte ytterligare diskuterade här (12).

4.2.1 Brukare

Många brukare upplever sin dagliga verksamhet som sitt arbete och sin habiliteringsersättning som lön i den här gruppen. I modellen MICA är dessa brukare på nivå två, halvtre och kanske även på nivå tre (30). Här är det känslan av att bemästra sitt arbete, arbetssituationen och delaktigheten i vardagen som vid intervjuer med brukare framstår som betydelsefull (12). Att MICA har en tydlig karriärstege är sannolikt värdefullt i den här målgruppen.

Betydelsen av att få lön för sitt arbete jämfört habiliteringsersättning upplevs olika i gruppen personer inom daglig verksamhet. I en holländsk studie på individer som arbetade med stöd av Supported Employment framkom två grupper där den ena uppskattade arbetet främst för lönen och variationen av arbetsuppgifter medan det för en annan grupp var att få arbeta självständigt och att arbetskamraterna var snälla (42). På ett liknande sätt framstår upplevelsen hos en av de intervjuade i Socialstyrelsens rapport "På Tröskeln" som uttrycker en stor tillfredsställelse med sitt "arbete" inom daglig verksamhet men med individuell placering på en bondgård och med habiliteringsersättning som "lön" (5).

För brukare som arbetar mer självständigt framkommer i intervjuer en oro för att det ska bli arbetsbrist eller att de ska förlora sin anställning samtidigt som deras arbetsuppgifter görs inom daglig verksamhet som är en omsorg (77). Man måste ställa sig frågan om det är rimligt för personer som åtnjuter en av samhällets socialtjänster som ska omfatta omvårdnad för den som inte klarar av att stå till arbetsmarknadens förfogande att uppleva en oro för arbetsbrist i sin sysselsättning?

4.2.2 Personal

Metoder för att öka brukarsamverkan såsom Aktiv support, PFA, delaktighetsmodellen och Min plan är alla modeller som är användbara i verksamheter för den här målgruppen. I arbetet med Min plan framkom att trots att den dagliga verksamheten använde både genomförandeplan och individuell plan var brukaren ofta inte delaktig i framtagandet och uppföljningen av dessa. Min plan togs fram som ett komplement. Ett syfte är att samtala kring den enskildes förmågor, intressen och önskemål (52).

Svårigheter för brukaren att vara delaktig beskrivs på flera områden i litteraturen. En svårighet som framkommer är skillnader mellan personalens och brukarens uppfattning om vad brukaren har för intresseområden, men som med särskild metodik bättre kan tas fram (78, 79). En annan svårighet är för personal att kunna ta ett steg tillbaka och på ett subtilt sätt stötta brukaren i olika situationer. Svårigheten är att det kan kräva en detaljplanering av

en förväntad händelse i förväg (80). Även om Socialstyrelsen i sin rapport 2011 skriver att det idag finns relativt goda kunskaper om daglig verksamhet för brukare med intellektuell funktionsnedsättning framkommer i FoU-rapporter motsatsen (1, 12, 65, 81). Det finns ett behov att förbättra både delaktighet och meningsfullhet inom daglig verksamhet. Metoden Aktiv support är en väg för att öka brukarens medverkan till att bli mer delaktig i sin vardag och kan påverka personalen syn på brukaren som någon som är mer självständig och kompetent (57). I Malmö har metoden börjat användas inom flera dagliga verksamheter efter en FoU-rapport på hur metoden kan förändra vardagen för brukaren (60).

Möjlighet för brukare att utvecklas och ständigt få nya utmaningar för de som det är relevant för kan behöva struktureras. I MICA:s modell är karriärstegen ett sätt. Ett annat att låta utomstående delta i regelbunden utvärdering då det är lätt att bli ”hemmablind” (49). I den här amerikanska studien förvånades personalen över brukarnas kapacitet vilket även beskrivs av personal då Min Plan infördes (52).

4.2.3 Organisation

Den här gruppen brukare är sannolikt den grupp som daglig verksamhet från början utvecklades för. Det har dock skett mycket i hur verksamheten utformas med mer aktiviteter ute på företag både i grupp och individuellt (12).

En nyligen genomförd översiktsartikel i Norge, som är ett land som har en daglig verksamhet i linje med den svenska (12), framkommer att det fortfarande utförs en hel del arbetsuppgifter i en segregerad daglig verksamhetsmiljö av brukare i den här kategorin som skulle kunna genomföras på annan plats (76). Om det behovet finns hos brukaren kan dock vara svårt att mäta. Att det medför en interaktion med människor i samhället i övrigt, är inte självklart (82). En viktig del i MICA:s modell som ger stöd till inkludering och interaktion är att alla brukare ute på arbetsplatser ska ha arbetskläder som övriga inom företaget, äta lunch och fika tillsammans med övriga anställda och vara inbjudna till personalfester (30).

Då brukarundersökningar genomförs är det viktigt att fundera över om den dagliga verksamheten är brukarens val. Om inte så kan själva målet med metoder som används inom den dagliga verksamheten så som PFA med syfte att leda till ökad KASAM leda till motsatsen och med en ökad passivitet (83). Resultat från brukarundersökningar kan behöva utvecklas ytterligare både för brukaren att få kunskap om vad det innebär och hur det ska göras likväl som att utfrågare är utbildade för att inte resultatet ska bli missledande (84). I Holland har photovoice använts som en metod att ”fånga” tillfällen under dagen och sedan samtal kring (85).

4.3 Daglig verksamhet för brukare som står närmare arbetsmarknaden

Steg tre i metoden MICA och metoden Supported Employment är för brukare på den här nivån.

Metoden Supported Employment är väl utvärderad men används inte i Sverige så som den är formulerad. För brukare på den här nivån finns idag ingen annan metod bortsett från den schematiskt beskrivna 8-stegsmodellen som i stort sett har samma beståndsdelar som Supported Employment.

4.3.1 Brukare

De höga antal individer med intellektuell funktionsnedsättning som med Supported Employment fått en anställning i USA skulle kunna representera en stor andel individer som i det svenska systemet gått direkt till Arbetsförmedlingen från gymnasiesärskolan och inte via eller inom daglig verksamhet (35, 37). Det är oklart men i en finsk studie framkommer att tendensen där har varit att de med större svårigheter har svårare än tidigare att få stöd med Supported Employment (40). I de studier på Supported Employment som gjorts i Sverige förefaller individer med högfungerande autism, Aspergers syndrom, andra neuropsykiatriska diagnoser respektive psykiatrisk sjuklighet vara vanligare diagnoser än intellektuell funktionsnedsättning (11, 15).

För brukare som är motiverade, som inte har stora beteendeproblem och som är tillräckligt självständiga visar litteraturen på att Supported Employment är en effektiv metod för att få en anställning (15, 43, 44). I studier där livskvalité är mätt både subjektivt och objektivt hos personer med intellektuell funktionsnedsättning i olika former så som daglig verksamhet, arbete med stöd genom Supported Employment och anställd på företag framkommer högre skattad livskvalité vid stöd från Supported Employment. Detta trots att utifrån sett hade de utan funktionsnedsättning en bättre objektivt mätt livskvalité (38). Författarna diskuterar att en förklaring skulle kunna vara att personer med intellektuell funktionsnedsättning jämför sig med andra med samma funktionsnedsättning. De studier som undersökt upplevelsen hos brukare som har tidigare erfarenhet av daglig verksamhet och senare är i arbete med Supported Employment uppger det senare vara att föredra gällande välbefinnande och självförverkligande (42). Men den här studien var genomförd i Holland och troligen innebar inte tiden som deltagarna tidigare befunnit sig inom daglig verksamhet någon form av samhällsplacering så som det kan vara i Sverige. Betydelsen av att få en lön framkom som en av de främsta fördelarna med arbetet med stöd av Supported Employment jämfört med tidigare erfarenhet från daglig verksamhet i den holländska studien. För brukare i den här målgruppen är det en faktor som framkommer i flera svenska studier.

Ytterligare ett hinder som framkommer i litteraturen för brukare som har kapacitet att klara en lönebidragsanställning är effekten det kan få på deras ekonomi. För den som idag övergår från aktivitetsersättning/sjukersättning till en lönebidragsanställning eller Arbetsförmedlingens ”ung med funktionshinder” försvinner möjligheten till kommunalt bostadsbidrag, eventuell habiliteringsersättning och om personen inte har någon annan LSS-insats i övrigt så försvinner tandskyddet (21).

4.3.2 Personal

Alla tre metoder som beskrivs i resultatet framhåller betydelsen av personal som kan och förstår arbetsmarknaden, och samtidigt kan den presumtive arbetstagaren.

Både Misa i sin Supported Employment-liknande modell och MICA har i sina modeller specialutbildad personal för att nätverka och hitta möjliga arbetsplatser. Den här personen benämns arbetskonsulent/arbetscoach/arbetshandledare på Misa och arbetskonsulent på MICA. I Browns 8-stegsmodell är 6 av stegen runt möjligheten att hitta lämpliga arbetsuppgifter hos lämplig arbetsgivare. Att den här arbetsuppgiften är central framkommer i flera studier. Arbetskonsulentens betydelse uppges som en av tre viktiga faktorer för att behålla sin lönebidragsanställning i Tidemans rapport på hur det ser ut för arbetstagare med lönebidragsanställning efter stöd från Misa (15). I en svensk studie där arbetsgivare intervjuats om vilka egenskaper hos arbetskonsulenten som var viktiga framkom ”mäklare”, ”guide” och ”problemlösare” (86).

4.3.3 Organisation

Supported Employment används inte i Sverige metodtroget och i utvärderingar av metoden så består individer med intellektuell funktionsnedsättning endast av en mindre andel (11, 15, 27). Spjelkavik skriver i en utvärdering av Supported Employment i de Nordiska länderna att Sverige måste sluta använda Supported Employment-liknande modeller och istället vara metodtrogna (27). Misas modell ISA-metoden som är en variant av Supported Employment som anpassats utifrån det svenska regelverket och som innehåller delarna placera sen träna och med specialutbildad arbetscoach har därför inte alltid med centrala delar som individuell placering och marknadsmässig lön (87). Många brukare tar del av ISA inom en daglig verksamhet, med aktivitetsersättning eller förlängt sjukbidrag som inkomst och saknar då centrala delar av Supported Employment-modellens innehåll. De brukare som lyckas gå vidare till en lönebidragsanställning blir av med sitt stöd, vilket idag som mest kan kvarstå ett år. Det här är en annan av de centrala delarna i Supported Employment, att stödet ska vara kvar under hela anställningen. Det här framkommer tydligt i Tidemans utvärdering av Misas modell där ett fåtal av respondenterna har en intellektuell funktionsnedsättning, men att hos en av två möjligen tre som ingår i studien har en anpassning utanför regelverket möjliggjort för en tidigare brukare att fortsätta med sin lönebidragsanställning (15). Hon beskriver insiktsfullt det omöjliga för henne att klara att ha kvar sin anställning utan fortsatt stöd. Egentligen är det enbart delen med en specialutbildad person som ansvarar för att hitta och knyta kontakter på arbetsmarknaden där brukare kan få arbeta tillsammans med en strukturerad inskolning i arbetsuppgifter på arbetsplatsen med samtidigt stöd till arbetsgivaren som finns kvar av metoden. Att ha grupper utflyttade med handledare på arbetsplatser förekommer sedan 70-talet och är inte specifikt metoden Supported Employment (12, 30).

Daglig verksamhet utifrån LSS-lagstiftningen får inte innebära produktion av gods eller tjänster och inte heller betraktas som en anställning (9). Det blir då uppenbart att för den här gruppen framförallt, som går in i en daglig verksamhet för att nå det yttersta målet med daglig verksamhet en anställning, blir det komplicerande. Dessa brukare klarar efter att

lämplig arbetsplats hittats och där genomgått tillräcklig inskolning att göra sina arbetsuppgifter. Men arbetsgivaren upplever det för problematiskt att ge en lönebidragsanställning eftersom då går de viktiga moment som arbetskonsulenten bidrar med förlorade eftersom vid anställning är inte individen längre berättigad till stöd enligt LSS. För brukaren att övergå till en anställning innebär det att avsäga sig det nödvändiga stödet för oförutsedda händelser och istället vara kvar inom daglig verksamhet med aktivitetsersättning alternativt förlängts sjukbidrag och i egentlig mening inte enligt lagen ha rätt att "producera gods eller tjänster". För personalen handlar det om att stötta brukaren till att avsäga sig vidare stöd utifrån LSS om individen väljer att övergå i lönebidragsanställning om det erbjuds trots att de med sin erfarenhet tror att det kommer leda till ett misslyckande. Upplevelser hos personer med intellektuell funktionsnedsättning efter att ha förlorat sitt arbete visar på att det kan upplevas traumatiskt (47).

MICA beskriver att en central svårighet för att nå målsättningen med daglig verksamhet, en lönebidragsanställning för de som nått steg tre, är att de arbetsuppgifter som brukarna har fått är en uppgift som ger företaget "en guldkant" men som man inte är beredd att anställa någon för (30). Övriga orsaker till att så få går vidare till en lönebidragsanställning uppges vara en försämring av ekonomin för brukaren och en oro från daglig verksamhet att kunna klara av sin anställning utan något fortsatt stöd (30). Dessutom vill inte arbetsgivaren stå utan fortsatt stöd från den dagliga verksamheten. Inom Misa framkommer inte att arbetsuppgifterna avser "en guldkant" men däremot arbetsgivarens ovilja att ta över ansvaret (11). Lövgren sammanfattar i sin kunskapsammanställning till Socialstyrelsen flera av dessa svårigheter, och att för den här gruppen så behöver åtgärder göras på flera nivåer samtidigt för att öka inträdet på arbetsmarknaden (13).

5 SLUTSATSER

För brukare som är motiverade till att få ett arbete och som inte har för stora sociala svårigheter och när en lämplig arbetsgivare hittas är metoden Supported Employment "best practice" (19, 27, 35). Det gäller om metoden används metodtroget med en anställning på öppna marknaden, med avtalsenlig lön och med fortlöpande stöd under anställningstiden.

MICA är den modell som är utvärderad och som omfattar alla brukare inom daglig verksamhet och "best practice" utifrån den här rapportens resultat (30). Styrkor med MICA är karriärstegen, olika personalkompetens, det gemensamma Resurshuset och kravet på arbetsgivare att brukare som bidrar på arbetsplatsen ska ingå i arbetsplatsens personalgrupp på områden som lunch, fika, arbetskläder och personalfester. Men mer utvärdering av verksamhetens olika delar behöver göras och samhällets regelverk anpassas för att möjliggöra anställning för brukare på steg 3.

Mycket mer behöver studeras och utvärderas vetenskapligt på området vad som är "best practice" av daglig verksamhet. Det måste göras utifrån en tydlig beskrivning av vilken

brukare som avses. Även om all daglig verksamhet ska vara personcentrerad och individuellt utformad kan minst fyra grupper tydligt urskiljas;

1. Brukare med ett stort behov av omvårdnad
2. Brukare som kan bidra i kommunen med arbetsuppgifter på sina villkor med rätt stöd
3. Brukare som självständigt kan delta på arbetsmarknaden om ett visst mått av stöd finns kvar
4. Brukare som vill göra en konstnärlig karriär i någon form.

Ingen av metoderna som utvärderats tar avstamp i Socialstyrelsens rapport från 2011 där det tydligt framkommer med stöd av ett antal nordiska avhandlingar det problematiska med daglig verksamhet kontra anställning, habiliteringsersättning kontra lön och hur efterfrågad trivsel från brukarundersökningar kan tolkas (12, 88). Inte heller har rapportförfattaren kunnat finna något ytterligare publicerat på området konstnärlig verksamhet som daglig verksamhet.

Hur kan alla brukare som bidrar på arbetsmarknaden få skälig lön för sitt arbete och samtidigt under hela sitt yrkesverksamma liv få det stöd från LSS som krävs? Till viss del är detta problematiserat i en rapport skriven av Lövgren på uppdrag av Socialstyrelsen (13).

Metoden Supported Employment förefaller utifrån den vetenskapliga litteraturen vara en mångsidigt utvärderad metod som omfattar samtliga delar som brukare med potential att bidra självständigt på arbetsmarknaden behöver ha för att lyckas. Den skulle sannolikt ha lika god effekt i Sverige om utförd metodtroget. För alla brukare som upplever sig kränkta av att tvingas in i meningslös sysselsättning alternativt bidra med meningsfulla arbetsuppgifter men utan skälig ersättning är det ett avsteg från LSS-lagens intentioner och målet med daglig verksamhet. För personal inom daglig verksamhet behöver målsättningen och huvudsyftet med verksamheten anpassas till vilken målgruppen är. Då kan inte verksamheten utvärderas i antal personer, som fått en anställning om det inte är ett rimligt mål med verksamheten.

Det här är faktorer som varken personal eller brukare kan lösa utan måste göras på en övergripande organisatorisk nivå med ett anpassat regelsystem både avseende målsättning för verksamheten, hur LSS-lagen tolkas avseende ska och bör och politiska beslut avseende stöd vid anställning.

I Socialstyrelsens bägge rapporter framgår att särskolan tillsammans med Arbetsförmedlingens nedprioriteringar hindrar personer med intellektuell funktionsnedsättning att komma ut på arbetsmarknaden. Vid den här genomgången har också regelverket på arbetsmarknaden med maximalt ett år av stöd tillsammans med bristen på fortsatt stöd från LSS vid en lönebidragsanställning visat sig utgöra det främsta hindret för att uppnå målet med daglig verksamhet.

5.1 Förslag till fortsatt arbete

För personer med en intellektuell funktionsnedsättning där arbete på öppna marknaden inte kan vara målsättningen med den dagliga verksamheten bör det tydliggöras. Målsättningen bör vara att utifrån individen öka tillfällena för trivsel, glädje, möjlighet till kommunikation,

sociala kontakter och kanske självständighet i något sammanhang, så som skullkravet i LSS är utformat. Det bör idag i Sverige kunna tas för givet att detta sker i någon verksamhet som inte är segregerad. Vilken personalkompetens behövs för den här gruppen? Vilka metoder kan användas för kommunikation, samspel eller mått på trivsel? För att stimulera utvecklingen på det här området får inte ouppnåeliga mål med verksamheten överskugga verklighetens behov. Mycket mer utvecklingsarbete och utvärdering av det som görs behövs.

För personer som traditionellt betraktats som den dagliga verksamhetens brukare kan sannolikt många fler delta i en för individen meningsfull sysselsättning. Det är arbetsuppgifter som många gånger ger andra i samhället en "guldkant". Här måste vilja och motivationen till var, när och hur det sker vara styrande. Att som MICA ha en tydlig karriärstege är viktigt. Terminologin behöver ses över så att inte arbete och omsorg förväxlas samtidigt som mycket viktigt arbete i samhället kan utföras av den här målgruppen. Kanske kan nya ord börja användas som är mer rättvisande för det som görs. Modeller för daglig verksamhet för den här målgruppen behöver utvecklas och utvärderas ytterligare.

För brukare som står närmast arbetsmarknaden och som idag befinner sig inom den dagliga verksamheten men utför arbete utan anställning och arbetsmarknadsmässig lön (som exempelvis inom supported employment-likada dagliga verksamheter och MICA:s steg tre) och som upplever det som orättvist och kränkande bidrar det sannolikt till den ökade ohälsa som rapporteras hos vuxna med intellektuella funktionsnedsättningar. Metoden Supported Employment kanske skulle kunna användas under paraplyet daglig verksamhet enligt LSS, men under en särskild punkt och med annan terminologi som tillåter övergång till anställning med fortsatt stöd?

För arbetsgivare att våga ta över ansvaret och ge en lönebidragsanställning framkommer att det behövs ett fortsatt stöd kring arbetstagaren för oförutsedda händelser. Med detta åtgärdat kommer personal inom daglig verksamhet ges helt nya möjligheter att stötta brukare vidare till anställning som ju är det yttersta syftet med daglig verksamhet enligt LSS. Ett förslag från MICA är att införa ett steg till, steg 4. Det skulle kunna innebära att aktivitetsersättningen eller sjukpensionen istället utgörs av en lön som staten betalar och med ett fortsatt stöd från den dagliga verksamheten.

Det är viktigt att komma ihåg att de som får insatsen daglig verksamhet redan har bedömts inte klara av att arbeta hos Samhall av Arbetsförmedlingen. En arbetstagare inom Samhall ska kunna prestera en arbetsinsats motsvarande någonstans 75 % av en normalprestation inom en överskådlig tid på cirka tre månader. Med visst stöd tar det sedan för många, dock inte alla, många år att övergå i ett arbete på den öppna marknaden och då inledningsvis med lönebidrag.

Daglig verksamhet för personer med intellektuella funktionsnedsättningar måste utformas med förståelse för att funktionsnedsättningen inte kan rehabiliteras bort. Den kvarstår och gör sig påmind så fort något på den dagliga verksamheten, på arbetsplatsen, i det sociala livet med mera förändras.

KÄLLFÖRTECKNING

1. Engwall K. Forskning om boende och sysselsättning för personer med utvecklingsstörning utifrån tre vetenskapliga tidskrifter 2005-2010 [Elektronisk resurs] : en sammanställning. Tullinge: FoU-Södertörn; 2011.
2. Lysaght R, Šiška J, Koenig O. International Employment Statistics for People With Intellectual Disability-The Case for Common Metrics. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*. 2015;12(2):112-9.
3. National Board of Health and Welfare. Daglig verksamhet enligt LSS - en kartläggning (Daily activity according to LSS - a survey). www.socialstyrelsen.se: 2008 Contract No.: 2008-131-22.
4. Socialstyrelsen. Öppna Jämförelser av stöd till personer med funktionsnedsättning: Socialstyrelsen; 2016 [cited 2016 0328]. Available from: <http://www.socialstyrelsen.se/oppnajokforelser/funktionsnedsattning>.
5. Wirandi H, Lindgren K. På tröskeln. Daglig verksamhet med inriktning på arbete. Västerås: 2010 2010-4.1.
6. van Loon JHM, Bonham GS, Peterson DD, Schalock RL, Claes C, Decramer AEM. The use of evidence-based outcomes in systems and organizations providing services and supports to persons with intellectual disability. *Evaluation and Program Planning*. 2013;36:80-7.
7. Socialstyrelsen. Daglig verksamhet enligt LSS - en kartläggning. Lägesbeskrivning. 2008 2008-131-22.
8. Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (Act concerning Support and Service for Persons with Certain Functional Impairments), Pub. L. No. 1993:387(1993).
9. Proposition 1992/93:159 Stöd och service till vissa funktionshindrade, (1992).
10. Socialstyrelsen. Statistik om insatser enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade 2015. 2016 Contract No.: Art.nr: 2016-3-10.
11. Gustafsson J. Supported employment i en svensk kontext - förutsättningar när personer med funktionsnedsättningar når, får och behåller ett arbete. Örebro, Sweden: Örebro University; 2014.
12. Nikku NA, Linköpings universitet IbolPosO, Linköpings universitet FfO. Bostad med särskild service och daglig verksamhet: En forskningsöversikt. Reports. Stockholm: Socialstyrelsen, 2011.
13. Lövgren VA, Markström UA, Sauer LA, Umeå universitet SfifsaO. Från sysselsättning till arbete: kunskapssammanställning om stöd till arbete för personer med funktionsnedsättning. Reports. Umeå: Institutionen för socialt arbete vid Umeå universitet, 2014 978-91-7601-179-9 Contract No.: 58.
14. Kiernan WE, Hoff D, Freeze S, Mank DM. Employment First: A Beginning Not an End. *Intellectual & Developmental Disabilities*. 2011;49(4):300.
15. Tideman MA, Hurtig PA, Holmbom MA, Heyda DA, Samuelsson FA, Skarp JA, et al. Långsiktiga effekter?: Personer med funktionsnedsättning och deras etablering på arbetsmarknaden med stöd av Supported Employment – En uppföljning ur arbetstagarperspektiv. Reports. Halmstad / Solna: MISA & Högskolan i Halmstad, 2015.
16. Tossebro J. Personer med funktionsnedsättningar på arbetsmarknaden. Kunnskapsoversikt og kunnskaputfordringer. Trondheim: 2012.
17. Ericsson K. Daglig verksamhet: En omsorgsform under utveckling. Uppsala: Uppsala Universitet. Pedagogiska Institutionen, Institutionen HOP; 2003.
18. Bond GR. Supported employment: evidence for an evidence-based practice. *Psychiatr Rehabil J*. 2004;27(4):345-59.
19. Wehman P. Supported Employment: What is it? *Journal of Vocational Rehabilitation*. 2012;37(3):139-42 4p.
20. Socialstyrelsen. Individanpassat stöd till arbete enligt IPS-modellen – vägledning för arbetscoacher. 2012 Contract No.: 2012-8-5.
21. Riksrevisionen. Aktivitetsersättning- en ersättning utan aktivitet? RiR 2015:7. 2015.

22. Försäkringskassan. Aktivitetsersättning - en väg till arbete? En systematisk litteraturöversikt. Arbets- och miljömedicin Uppsala universitet, 2013 Contract No.: 2013:3.
23. Nikku N. Bostad med särskild service och daglig verksamhet En forskningsöversikt. 2011 2011-2-6.
24. Heister Trygg B, Sigurd Pilesjö M, Andersson I, Hardenstedt L. Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) i teori och praktik / Boel Heister Trygg, Ida Andersson ; medförfattare: Lisa Hardenstedt, Maja Sigurd Pilesjö ; [illustratör: Magnus Eriksson]: Vällingby : Hjälpmedelsinstitutet ; Malmö : Södra regionens kommunikationscentrum (SÖK), 2009 (Ljungby : Jomagp)3., rev. uppl.; 2009.
25. Mesibov GB, Larsson Wentz K, Shea V, Schopler E. TEACCH vid autismspektrumstörning hos barn och vuxna / Gary B Mesibov, Victoria Shea, Eric Schopler ; översättning: Karin Larsson Wentz ; faktagranskning: Harriet Ingemarsdotter: Lund : Studentlitteratur, 2007 (Polen)1. uppl.; 2007.
26. Socialstyrelsen. Beteendeskattning av brukare med funktionsnedsättning. Bedömningsmetod. Socialstyrelsens metodguide för socialt arbete [hämtad från internet 20160429].
27. Spjelkavik Ø. Supported Employment in Norway and in the other Nordic countries. *Journal of Vocational Rehabilitation*. 2012;37(3):163.
28. Spjelkavik Ø, Hagen B, Härkäpää K. Supported employment i Norden. 2011.
29. Brown L, Kessler K. Generating integrated work sites for individuals with significant intellectual disabilities. *Journal of Vocational Rehabilitation*. 2014;40(2):85-97.
30. Aggestam JA, Mats Vägen till meningsfull sysselsättning: utvärdering av Mica - daglig verksamhet i Östersunds kommun Malmö högskola, Malmö: Centrum för tillämpad arbetslivsforskning, 2010 Nummer 2 2010.
31. Ineland J, GJÆRum RG, Sauer L. The Story about Theater Organizations, the Public's Approval, and the Actors' Identity Formation in Nordic Disability Theater. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*. 2010;9(4):254-73.
32. Ineland J, Sauer L. Kulturella aktiviteter för personer med utvecklingsstörning – en pedagogisk utmaning. 19:1, s. 31-51: Pedagogisk forskning i Sverige; 2014.
33. Antonson S. Stödets betydelse : supported employment : i kampen för arbete och att bryta utsatthet. Örebro: Örebro Universitet; 2003.
34. Danermark B, Antonson S, Gustafsson J. Hållbart arbete. Arbetsliv för personer med nedsatt arbetsförmåga. Örebro: Örebro Universitet, institutionen för handikappvetenskap, 2010.
35. Morgan McInnes M, Ozturk OD, McDermott S, Mann JR. Does Supported Employment Work? *Journal of Policy Analysis and Management*. 2010;29(3):506-25.
36. Jahoda A, Kemp J, Riddell S, Banks P. Feelings about work: a review of the socio-emotional impact of supported employment on people with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 2008;21(1):1-18 p.
37. Hempleman B, Longhi D, Washington State Dept. of S, Health Services OOR, Data A. Employment Outcomes for Supported Employment Clients in the Division of Vocational Rehabilitation. 1996.
38. Beyer S, Brown T, Akandi R, Rapley M. A comparison of quality of life outcomes for people with intellectual disabilities in supported employment, day services and employment enterprises. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 2010;23(3):290-5 6p.
39. Wistow R, Schneider J. Users' views on supported employment and social inclusion: a qualitative study of 30 people in work. *British Journal of Learning Disabilities*. 2003;31(4):166-74 9p.
40. Saloviita T, Pirttima R. Surveying Supported Employment in Finland: A Follow-up. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*. 2007;4(4):229-34.
41. Butterworth J, Migliore A, Nord D, Gelb A. Improving the Employment Outcomes of Job Seekers with Intellectual and Developmental Disabilities: A Training and Mentoring Intervention for Employment Consultants. *Journal of Rehabilitation*. 2012;78(2):20-9 10p.
42. Cramm JM, Finkenflügel H, Kuijsten R, van Exel NJA. How employment support and social integration programmes are viewed by the intellectually disabled. *Journal Of Intellectual Disability Research: JIDR*. 2009;53(6):512-20.

43. Lemaire GS, Mallik K. Barriers to supported employment for persons with developmental disabilities. *Archives of Psychiatric Nursing*. 2008;22(3):147-55 9p.
44. Rose J, Saunders K, Hensel E, Kroese BS. Factors affecting the likelihood that people with intellectual disabilities will gain employment. *Journal of Intellectual Disabilities*. 2005;9(1):9-23 15p.
45. Lee Fornes S. Examining a proposed job retention model for adult workers with mental retardation in supported employment. Florida International University: FIU Digital Commons, 2007-01-01To8:00:00Z.; 2007.
46. Flores N, Jenaro C, Begoña Orgaz M, Victoria Martín M. Understanding Quality of Working Life of Workers with Intellectual Disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 2011;24(2):133-41 9p.
47. Banks P, Jahoda A, Dagnan D, Kemp J, Williams V. Supported Employment for People with Intellectual Disability: The Effects of Job Breakdown on Psychological Well-Being. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 2010;23(4):344.
48. Taylor AC, Bond GR. Employment specialist competencies as predictors of employment outcomes. *Community Ment Health J*. 2014;50(1):31-40.
49. Gore NJ, Forrester-Jones R, Young R. Staff Experiences of Supported Employment with the Sustainable Hub of Innovative Employment for People with Complex Needs. *British Journal of Learning Disabilities*. 2014;42(3):228-35.
50. Gustafsson C, Lindström A, Löwenborg K. Pedagogiskt förhållnings- och arbetssätt i omsorg för personer som har intellektuell funktionsnedsättning : att skapa en meningsfull tillvaro utifrån personens egen definition. Eskilstuna: Vård- och omsorgsförvaltningen i Eskilstuna kommun ;; 2015.
51. Antonovsky A. Unraveling the mystery of health : how people manage stress and stay well. San Francisco, Calif.: Jossey-Bass; 1987.
52. Västerbotten FrV. Förstärkt brukarmedverkan - kan Tjänstedesign som funktion underlätta inflytande och delaktighet. 2014 Contract No.: FoU Valfärd 2014/22.
53. Socialstyrelsen. Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner – kunskapsstöd till verksamheter för personer med funktionsnedsättning 2014 2014-10-6.
54. FoU Skåne. Har Delaktighetsmodellen ökat brukarnas möjligheter och förmåga att ha inflytande över sina liv? Skåne: 2011.
55. FoU Valfärd Skåne. Delaktighetsmodellen – en väg mot empowerment. Uppföljningsstudie av erfarenheter från Skåne. 2014.
56. Stancliffe RJ, Jones E, Mansell J, Lowe K. Active support: a critical review and commentary. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. 2008;33(3):196-214 19p.
57. Mansell J, Beadle-Brown J. Active Support : Enabling and Empowering People with Intellectual Disabilities. London: Jessica Kingsley Publishers; 2012.
58. Samuel J, Nind M, Volans A, Scriven I. An evaluation of Intensive Interaction in community living settings for adults with profound intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*. 2008;12(2):111-26 16p.
59. Jones E, Lowe K. Active support is person-centred by definition: a response to Harman and Sanderson (2008). *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. 2008;33(3):274-7 4p.
60. Johansson Patrik. Active support. En modell för att öka brukarens engagemang i vardagen. [FoU traineeUppsats nr 32]. In press 2014.
61. Harman AD, Sanderson H. How person-centred is active support? *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. 2008;33(3):271-3 3p.
62. Stancliffe RJ, McVilly KR, Radler G, Mountford L, Tomaszewski P. Active support, participation and depression. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 2010;23(4):312-21 10p.
63. Simpson MK. Community-Based Day Services for Adults With Intellectual Disabilities in the United Kingdom: A Review and Discussion. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*. 2007;4(4):235-40.
64. Campbell M. Changing day services: Do you agree? *Journal of Intellectual Disabilities*. 2012;16(3):205-15 11p.

65. Fagerstedt C. Arbete eller sysselsättning? Daglig verksamhet för personer med stora funktionsnedsättningar. Södertörn: 2014 130/14 Contract No.: 130/14.
66. van der Putten A, Vlaskamp C. Day Services for People With Profound Intellectual and Multiple Disabilities: An Analysis of Thematically Organized Activities. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*. 2011;8(1):10-7.
67. Dobson S, Carey L, Conyers I, Upadhyaya S, Raghavan R. Learning about touch: an exploratory study to identify the learning needs of staff supporting people with complex needs. *Journal of Learning Disabilities* (14690047). 2004;8(2):113-29 17p.
68. Munde VS, Vlaskamp C, Ruijsenaars AJ, Nakken H. Alertness in individuals with profound intellectual and multiple disabilities: a literature review. *Research in Developmental Disabilities*. 2009;30(3):462-80 19p.
69. Forster S, Iacono T. Disability support workers' experience of interaction with a person with profound intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. 2008;33(2):137-47 11p.
70. Nind M. Access to communication : developing the basics of communication with people with severe learning difficulties through intensive interaction: Fulton; 1998.
71. Vlaskamp C, Hiemstra SJ, Wiersma LA, Zijlstra BJH. Extent, Duration, and Content of Day Services' Activities for Persons with Profound Intellectual and Multiple Disabilities. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*. 2007;4(2):152-9.
72. Baker P. Commentary on "An audit of an Intensive Interaction service". *Tizard Learning Disability Review*. 2015;20(3):117-20.
73. Hammarsten I HM. Samverkan i BoDa-enheter : En kvalitativ studie kring personer med funktionsnedsättning. [Kandidatexamen 15 p socialt arbete Socionomprogrammet]. In press 2013.
74. SOSFS 2002:9 Bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, (2002).
75. Nordan-modellen Daglig verksamhet Lunds kommun2010 [Available from: <http://www.lund.se/Global/F%C3%B6rvaltningar/V%C3%A5rd-%20och%20omsorgsf%C3%B6rvaltningen/Valfrihet%20daglig%20verksamhet/Nordan.pdf> <https://medlem.foreningssupport.se/RFA/uploads/nedladningsbara%20filer/nordanvagen.pdf>
76. Engeset A, Söderström S, Vik K. Day activity centres -- work for people with intellectual disabilities: A Norwegian perspective. *Work*. 2015;50(2):193-203 11p.
77. Lövgren V. Villkorat vuxenskap: Levd erfarenhet av intellektuellt funktionshinder, kön och ålder 2013.
78. Cobigo V, Lachapelle Y, Morin D. Choice-making in vocational activities planning: recommendations from job coaches. *Journal of Policy & Practice in Intellectual Disabilities*. 2010;7(4):245-9 5p.
79. Cobigo V, Morin D, Lachapelle Y. A Method to Assess Work Task Preferences. *Education and Training in Developmental Disabilities*. 2009;44(4):561-72.
80. Bates P, Hardwick K, Sanderson K, Sanghera R, Clough J. Almost invisible – providing subtle support in community settings. *Tizard Learning Disability Review*. 2012;17(4):156-62 7p.
81. Rönnbäck E. Brukarundersökning inom daglig verksamhet : en länsgemensam brukarundersökning för personer som har insatser enligt LSS. Härnösand: FoU Västernorrland; 2011.
82. Dusseljee JCE, Rijken PM, Cardol M, Groenewegen PP, Curfs LMG. Participation in daytime activities among people with mild or moderate intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*. 2011;55(1):4-18.
83. Hollomotz A. Are We Valuing People's Choices Now? Restrictions to Mundane Choices Made by Adults with Learning Difficulties. *British Journal of Social Work*. 2014;44(2):234-51 18p.
84. Copeland SR, Luckasson R, Shauger R. Eliciting perceptions of satisfaction with services and supports from persons with intellectual disability and developmental disabilities: a review of the literature. *Journal of Intellectual Disability Research*. 2014;58(12):1141-55.

85. Akkerman A, Janssen CGC, Kef S, Meininger HP. Perspectives of Employees with Intellectual Disabilities on Themes Relevant to Their Job Satisfaction. An Explorative Study using Photovoice. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 2014;27(6):542-5413p.
86. Gustafsson J, Peralta JP, Danermark B. The employer's perspective on Supported employment for people with disabilities: Successful approaches of Supported employment organizations. *JOURNAL OF VOCATIONAL REHABILITATION*. 2013;38(2):99-112.
87. Milesson L, Sjöberg M. Tre steg till arbeteatt ge stöd med ISA-metoden och Supported employment. 2011 M, editor. Järfälla2011.
88. Olsen TA, Uppsala universitet H-svSfSiO. Versjoner av arbeid: Dagaktivitet og arbeid etter avviklingen av institusjonsomsorgen [Doctoral Thesis]2009.

BILAGA 1 SAMMANSTÄLLNING ÖVER SÖKRESULTAT DAGLIG VERKSAMHET

Titel	Författare	Land	År	Kort beskrivning
Heterogeneity within adult day services: a focus on centers that serve younger adults with intellectual and developmental disabilities	Anderson KA, Park JH, Monteleone RG, Dabelko-Schoeny HI.	USA	2014	Undersökt med frågeformulär skillnader mellan dagliga verksamheter för yngre och äldre personer med intellektuell funktionsnedsättning. ej med
A comparison of quality of life outcomes for people with intellectual disabilities in supported employment, day services and employment enterprises.	Beyer S, Brown T, Akandi R, Rapley M.	Wales, UK	2010	Jämförande studie av subjektiv och objektiv upplevelse av dagliga sysselsättning hos personer med intellektuell funktionsnedsättning i supported employment, daglig verksamhet, anställd på företag och anställda utan intellektuell funktionsnedsättning.
Generating integrated work sites for individuals with significant intellectual disabilities.	Brown L, Kessler K.	USA	2014	8-steps modell för vad som krävs för att leda till en meningsfull sysselsättning – arbete.
	Campbell M.	Skottland, UK	2012	Översiktsartikel över syfte, innehåll och tillgänglighet av daglig verksamhet i Skottland.
Learning about touch: an exploratory study to identify the learning needs of staff supporting people with complex needs.	Dobson S, Carey L, Conyers I, Upadhyaya S, Raghavan R.	UK	2004	En utforskande studie genom fokusgrupper på beröring inom daglig verksamhet inför ett projekt med interactive training.
Participation in daytime activities among people with mild or moderate intellectual disability.	Dusseljee JCE, Rijken PM, Cardol M, Groenewegen PP, Curfs LMG.	Holland	2011	Utforskat deltagande i samhället hos brukare med måttlig/lindrig intellektuell funktionsnedsättning i daglig verksamhet på områdena arbete, sociala kontakter och fritid.

Caring dynamics as perceived by staff supporting daily occupations for developmentally disabled adults.	Dychawy-Rosner I, Eklund M, Isacson A.	Sverige	2001	Frågeformulär för att undersöka vad personal inom daglig verksamhet upplever som underlättande respektive hindrande i sitt arbete.	ej med
Day activity centres -- work for people with intellectual disabilities: A Norwegian perspective.	Engeset A, Söderström S, Vik K.	Norge	2015	Utforskande studie av vad arbete och yrkesrollen innebär för personer med grav intellektuell funktionsnedsättning och begränsad verbal förmåga på daglig verksamhet i Norge.	
Day Service Provision for People with Intellectual Disabilities: A Case Study Mapping 15-Year Trends in Ireland.	Fleming P, McGilloway S, Barry S.	Irland	2016	En kartläggning över hur daglig verksamhet på Irland har förändrats. Hur påverkar personcentrerad vård, policies, nödvändighet (emergent patterns) och demografiska faktorer styr förändringar i erbjuden daglig verksamhet.	ej med
Day service programmes for people with a severe intellectual disability and quality of life: Parent and staff perspectives	Hartnett E, Gallagher P, Kiernan G, Poulsen C, Gilligan E, Reynolds M.	Irland	2008	Jämförelse av daglig verksamhet i kommunen jämfört med på ett campus.	ej med
Are We Valuing People's Choices Now? Restrictions to Mundane Choices Made by Adults with Learning Difficulties	Hollomotz A.	UK	2014	Intervjustudie av personer med intellektuell funktionsnedsättning och vilka valmöjligheter de egentligen har avseende daglig verksamhet.	

Co-occupation in a day program for adults with developmental disabilities.	Mahoney W, Roberts E.	USA	2009	Undersökt om sysselsättningen är meningsfull inom den dagliga verksamheten för brukare med svår och måttlig intellektuell funktionsnedsättning. Detta studerades genom intervjuer och observation av brukare och personal.	ej med
Community-based day-care services for people with intellectual disabilities in Georgia: a step towards their social integration.	Makharadze T, Kitiashvili A, Bricout J C.	USA	2010	Undersökt daglig verksamhets betydelse för sociala färdigheter, sociala kontakter och glädje hos personer med lindrig intellektuell funktionsnedsättning jämfört de utan någon daglig sysselsättning.	ej med
Alertness in individuals with profound intellectual and multiple disabilities: a literature review.	Munde V S, Vlaskamp C, Ruijssenaars A J, Nakken H.	Holland	2009	En litteraturstudie på att observera och bedöma vakenhet hos brukare med svår intellektuell funktionsnedsättning.	
Community-Based Day Services for Adults With Intellectual Disabilities in the United Kingdom: A Review and Discussion.	Simpson K Murray.	UK	2007	Översiktsartikel och diskussion över utvecklingen i UK till en utflyttad verksamhet utan någon central hemvist.	
The Stage Life: promoting the inclusion of young people through participatory arts.	Stickley T, Crosbie B, Hui A.	USA	2012	Ett två-årigt projekt för brukare att delta i en kommunal teatergrupp som utvärderats vetenskapligt. Dels hos brukarna, dels hos personal.	ej med
Day Services for People With Profound Intellectual and Multiple Disabilities: An Analysis of Thematically Organized Activities.	van der Putten A, Vlaskamp C.	Holland	2011	Utvärdering av att använda temarum på daglig verksamhet riktad till brukare med komplex och grav intellektuell funktionsnedsättning.	

Extent, Duration, and Content of Day Services'
Activities for Persons with Profound
Intellectual and Multiple Disabilities.

Vlaskamp C, Hiemstra SJ, Wiersma
LA, Zijlstra Bonne JH.

Holland 2007

Omfattning, varaktighet och innehåll
av daglig verksamhet för brukare med
komplex och grav intellektuell
funktionsnedsättning.

SAMHÄLLSKONTRAKTET

**MÄLARDALENS HÖGSKOLA
ESKILSTUNA VÄSTERÅS**

Adress: Box 883, 721 23 Västerås.

Adress: Box 325, 631 05 Eskilstuna.

E-post: info@mdh.se **Webb:** www.mdh.se